

Олексій Светіков

Багряний хрест над Сєвєродонецьком

Три нариси, в яких описані різні події, учасником яких був автор. Усі ці події пов'язані з одною великою бідою – війною. В якій руйнується рідне місто, і гинуть його жителі. Війна, від якої автор уїжджає з Сєвєродонецька в Кременчук, а потім в Київ, і становиться переселенцем, перекотиполем. І потім приїжджає у Сєвєродонецьк в останні дні перед захопленням міста. У вирі подій, які відбуваються кожний день, автор зіштовхується з обставинами і людьми, і старанно описує ці обставини і коротко – як поведяться у цих обставинах різні люди.

Присвячується усім землякам – сєвєродончанам. Усіх національностей, російськомовним і українськомовним, віруючим і атеїстам, безвинним і винним, правим і неправим. Живим і тим, хто згинув у лихолітті.

м. Сєвєродонецьк, 2022 рік

Моя персональна лінія оборони

Напередодні

Закінчувалося 23 лютого 2022 року. Нічим не примітний день і нічим не примітний вечір у неквапливому житті самотнього й цілком благополучного пенсіонера. У мене велика квартира з непоганим ремонтом та з гарними меблями, в якій є все необхідне для комфортного життя. У мене є «відкладені на старість» кошти та впевненість у своєму майбутньому. Тим більше, що діти в житті влаштовані, живуть далеко і не потребують матеріальної підтримки. І за них не треба переживати.

Переживати треба через телевізійні новини. Росія вже визнала ЛДНР, а ті вже попросили Росію надати їм військову допомогу. Російська Рада безпеки прийняла рішення таку допомогу надати, і це рішення вже підтримали Держдума і Федеральні збори. Лавров сказав було, що Росія визнає суверенітет ЛНР та ДНР у їхніх існуючих кордонах, але Путін поправив – у межах Луганської та Донецької областей 2014 року. А це означало війну, метою якої буде, зокрема, і контроль над моїм містом – Северодонецьком.

Однак про те, що завтра буде війна, у теленовинах не сказали. Це мені сказали знайомі, які мені телефонували.

Приблизно о 8-й вечора мені розповіли, що працівникам обласного управління поліції та обласної прокуратури видали на руки трудові книжки, а їхні особисті справи вже вивезли з міста. Місцем нової дислокації ГУ НП у Луганській області та прокуратури Луганської області було визначено місто Харків, їх співробітники мали виїхати до нового місця служби самостійно.

Другий дзвінок був від колишнього мого колеги по роботі. Він доповнив уже відому мені інформацію - розповів, що трудові книжки видали на руки також співробітникам обласної військово-цивільної адміністрації. Розповів й про те, яким завтра буде початок війни. Мовляв, спершу наступатимуть військові формування ЛНР («м'ясо»), а потім у справу вступить російська армія. Така інформація нібито надійшла «з того боку».

Каюся, що на останню інформацію я відреагував занадто роздратовано, перепрошую колишнього колегу. Я мав своє уявлення про ситуацію. Я був упевнений, що війна буде аналогічною кампанії Росії в Південній Осетії. І, за моєю оцінкою, озброєні формування ЛНР на ранок 24 лютого поступалися підрозділам ЗСУ, що їм протистояли, і за чисельністю, і за вогневою потужністю. Яка там атака?

Але мій колега виявився краще інформованим. Рано-вранці 24 лютого група бійців ЛНР у супроводі танку перейшли мостом через Сіверський Донець і намагалися захопити місто Щастя. Вже до 10 ранку вони були відбиті та розбиті ЗСУ, а молодий нацгвардієць здійснив свій перший подвиг – під обстрілом вивів вантажівку з вибухівкою на цей міст. Вибух якої зруйнував один його проліт.

Того ж ранку ЗФ ЛНР навели переправу та форсували Сіверський Донець у районі села Лопаскіно. А об 8 ранку російська армія зайшла у Мілове. Увечері 25 лютого українські війська залишили свої позиції вздовж Сіверського Дінця та відійшли до Северодонецька.

Все це мені стало відомо, зрозуміло, набагато пізніше. Однак, треба визнати, що українські спецслужби перед війною мали досить точну інформацію про те, що відбувається у Луганську. І початок війни не був несподіваним не лише для регіональної влади, а й для багатьох пересічних мешканців Сєвєродонецька.

Мені було тривожно і я не міг заснути. Довго дивився по телевізору якісь ролики з ютуб і заснув далеко за північ.

Війна для мене почалась з черг у магазинах, аптеках та банкоматах

У четвер, 24 лютого, я прокинувся пізно. Гарний сон жене погані думки, і про війну, яка, за словами мого колишнього колеги, має початися сьогодні, я не пам'ятав. До тих пір, поки не пролунали один за одним два потужні вибухи, вибуховою хвилею яких відчинило вікно кухні. Це вікно виходило на північ, тож вибухи були з того боку. Можливо, що у профілакторії «Енергетик», де на той час розміщувалися якісь підрозділи 53-ї бригади.

Ще один вибух стався приблизно за півгодини, ця вибухова хвиля відчинила вікно на лоджії, що розташована на південному боці будинку. Вибух стався, швидше за все, в сєвєродонецькому аеропорту, який з 2014 року займали військові.

Навпроти моєї лоджії через дорогу знаходиться торговий центр «Астрон», з великим супермаркетом «Сільпо» на першому поверсі. Біля якого завжди багатолюдно. Було цікаво спостерігати, як по-різному реагували люди на вибухи. Хтось невдоволено оглядався і далі розмовляв зі знайомим, хтось неспішно продовжував свій шлях, а хтось з явним переляком біг, тікаючи.

Вибухи того дня були досить далеко від міської забудови і не могли завдати якоїсь шкоди мешканцям Сєвєродонецька або призвести до пошкодження житла. І більше у перший день війни вибухів у Сєвєродонецьку не було чути. Але для Сєвєродонецька це була не перша війна, захоплення та подальші обстріли місто вже пережило влітку 2014 року. І багато жителів добре знали, що треба робити насамперед.

Ще відучора я планував купити ліки від тиску і тепер вийшов на вулицю саме з цією метою. І одразу біля під'їзду зустрів Валентина, який мешкає в будинку навпроти. Його дев'ятиповерховий будинок стоїть у дворі паралельно до мого, в оточенні інших 9-поверхівок. І вікна наших квартир знаходяться метрів за 50 одне навпроти одного.

Ми з Валентином знайомі понад 30 років. З того часу, коли обидва були депутатами Сєвєродонецької міської ради першого скликання. Людина він надзвичайно поінформована у міських справах. І ще до того, як потиснути мені руку, чи то запитав, чи то повідомив: «Що, Олексю, війна?».

- Схоже, - відповів я. І розповів, що ще вчора співробітникам облдержадміністрації, поліції та прокуратури було видано трудові книжки.

– У сєвєродонецькому виконкомі трудові книжки видано сьогодні. І всі співробітники розпушені додому. А в місті оголошено евакуацію.

Валентин розповів, що у Щасті наші військові вже відбили наступ. Про Лопаскіне він тоді не знав. Як, власне, і я.

На відстані 100 метрів від мого будинку розташовані відразу три аптеки, і біля кожної з них того ранку були великі черги, в кожній не менше 50-70 осіб. Вистоювати стільки я ще не був готовий. Тож ліки того дня купити мені не вдалося.

На вулиці була добре чутна віддалена канонада, більш інтенсивна, ніж ті, які мені доводилося чути у 2014 році. Було зрозуміло, що війна не тільки вже почалася, але що вона незабаром прийде й до мого міста. І треба було вирішувати, що робити і як жити найближчими днями.

Мій відносно новий дев'яти поверховий будинок – це околиця міста, з південно-східного боку перед ним немає жодних інших будинків. І саме звідти можна було очікувати на обстріли. А одне вікно квартири виходить саме на південь. І хоча в мене третій поверх, який вважається безпечнішим (найнебезпечніші під час бойових дій верхні два поверхи і нижній), я вирішив, що краще буде пережити цей час у квартирі моєї давньої подруги.

Звали мою подругу Надія, вона жила удвох із старенькою матір'ю у трикімнатній квартирі на проспекті Космонавтів, і теж на третьому поверсі – 5-поверхового будинку. Вікна теж виходили на дві сторони, у двір та на проспект. Але це середина житлового масиву із досить щільною забудовою. І в квартирі є крихітний коридорчик біля вхідних дверей двох метрів завдовжки, відокремлений від зовнішніх стін квартири ще однією несучою стіною. Золоте правило безпеки при артилерійських обстрілах – бути за двома несучими стінами. Це, як правило, дозволяє вціліти навіть у разі потрапляння у квартиру боєприпасів невеликих калібрів.

У цій квартирі я певний час жив після смерті дружини, а в умовах війни вижити разом значно легше.

Узгодили з Надією список продуктів, які потрібно було купити, і дорогою я зайшов до супермаркету. Там працювали усі каси, але магазин був переповнений покупцями. Через день у цьому та більшості інших севєродонецьких супермаркетів доступ покупців до торгових залів обмежили, і охоронці стали пропускати всередину стільки людей, скільки їх виходило.

Тоді ж люди стояли в черзі до кас на всю довжину торгового залу, у більшості були доверху наповнені продуктами візки. Зрозуміло, що багато продуктів були вже розкуплено, і я не зміг купити гречану крупу та хліб. Але дещо купив.

Залишок дня я провів перед комп'ютером господарки, намагаючись розібратися, що в потоці інформації, яка надходила з усіх боків, є правдою. Щоб розуміти, що нас чекає попереду.

Наступного дня, 25 лютого, моїм завданням було купити хліб та ліки. Завдання це я виконав на трійку, оскільки у місті вже виник дефіцит деяких видів продовольства та деяких ліків.

Попрямував «у похід» я у бік свого будинку, до перехрестя Гвардійського проспекту та вулиці Курчатова - у Сєвєродонецьку це був торговельний центр міста. А почав із АТБ на Гвардійському проспекті - тут черга до кас була через весь торговий зал, але ні хліба, ні булок у магазині не було. Не було хлібобулочних виробів і в «Сім'ї-Преміум», і в «Сільпо», але черги в цих магазинах були меншими, і можна було щось купити.

Черга в аптеку «Здравиця» була меншою, ніж попереднього дня, і я її вистояв. На жаль, вдалося купити тут далеко не все, що було потрібно. У тому числі, в аптеці зовсім не було сердечних та заспокійливих засобів, оскільки за попередній день їх усі розкупили. Дефіцит цих засобів був, мабуть, національного масштабу. Бо не міг я їх купити і в Кременчуці, де опинився в середині березня.

Хліба цього дня купити мені теж не пощастило, але я приніс той хліб, який був у моїй квартирі.

Найважливішу інформацію я, як і раніше, отримував по телефону. Після обіду мені розповіли, що зведена колона 53-ї бригади ЗСУ та поліції області нібито рухається з Северодонецька. Невдовзі пролунав гуркіт розривів – таких я раніше не чув. Це ніби провести твердим предметом на пральній дошці (для тих, хто пам'ятає, що таке пральна дошка). По телефону мені пояснили, що це російський літак обстріляв колону, що рухалась, НУРСами. Начебто, без особливого результату.

Увечері, приблизно о 16 годині, я знову вийшов на вулицю. Вже стемніло. Пішов до магазину хлібозаводу, що знаходиться біля його прохідної. Це у кварталі між Гвардійським проспектом та вулицею Гагаріна. Магазин було закрито. Тож замість хліба купив у крамничці на Гвардійському проспекті якогось печива. У жодному з банкоматів, які були дорогою, грошей не було, але працювали два банкомати біля центрального відділення «Приватбанку» на Гвардійському. Черга до них була, мабуть, людей зі сто.

В принципі, я мав достатньо готівки, і стояти в такій черзі не мало сенсу.

Але що справді вразило під час цієї прогулянки, то це відсутність у місті поліцейських машин. До війни автомобілі патрульної поліції їздили містом досить часто, тепер мені не зустрілося жодної. І це викликало тривогу. По-перше, у місті обов'язково мають бути люди, які охороняють громадський порядок. Бо без цього буде кримінальний хаос. По-друге, вони що, справді всі поїхали? І здають місто?

І ще один важливий факт, який варто зробити більш відомим. Бо він пояснює багато з того, що відбувалося в перші дні війни. До часу, коли в Кремлі було звільнено Суркова. 25 лютого якісь люди з Луганська дзвонили співробітникам обласних прокуратури та поліції та пропонували їм роботу в силових органах ЛНР. Дзвонили, щоправда, лише чоловікам. Вже у квітні керівник Луганської обласної військово-цивільної адміністрації Сергій Гайдай зізнався, що йому теж тоді дзвонили. Теж пропонували роботу.

У тих, хто телефонував, були не тільки номери телефонів, а й адреси, особисті відомості про співробітників українських силових органів. До цих дзвінків вони мабуть що готувалися. Й покладали на них певні сподівання.

26 лютого, ми вже на фронті

Рано-вранці 26 лютого в під'їзді будинку, в якому ми жили, десь вгорі, почали стукати. А через вентиляцію в туалеті добре чути було чоловічі голоси. Потім Надія через дверне вічко побачила бійця, який піднімався сходами. У цьому будинку була тверда (шиферна) шатрова покрівля, й горище. Вихід на яке був саме у нашому під'їзді.

Тим часом у вайбер-групах почали з'являтися фотографії бойової техніки, розташованої в різних місцях Северодонецька: гаубиці на футбольному полі біля школи, танк на розі вулиць Гагаріна та Менделєєва. І відео, на яких міномет, що розташувався на проспекті Космонавтів біля будівлі вузла зв'язку, стріляв по невідомій цілі, а танк зайняв позицію проміж 9-поверхових будинків. А на дорозі з Северодонецька в Щедрищеве були встановлені протитанкові міни.

Поки ми снідали, зателефонувала сусідка, яка жила на п'ятому поверсі над нами. Вона розповіла, що вони сховалися в укритті в підвалі 4-ї школі. Запрошувала туди й нас. Але мене бентежили гаубиці на шкільному подвір'ї. Треба сказати, що їх від школи швидко прибрали, але вони довгий час стріляли десь зовсім близько від нашого будинку. Хоча я їх жодного разу так і не побачив, але жартома назвав «сусідськими гаубицями».

Влітку 2014 року мешканці цього будинку ховалися від обстрілів у підвалі, і я вийшов подивитися, чи не зможемо ми в ньому сховатися тепер. Назустріч мені з підвалу підіймався немолодий боєць. Це чоловік невисокого зросту, одягнений у камуфляж не першої свіжості. Ні каски, ні бронезилету на ньому не було, автомат у нього був.

- Можна мені пройти до підвалу, - спитав я його. Мені здалося, що він трохи зніяковів.

- Звичайно, Ви можете ховатися будь-де, - відповів російською.

Я спустився. На жаль, там не було світла, і приміщення явно не було пристосоване для того, щоб люди могли в ньому знаходитись тривалий час. Нікого з мешканців будинку там не було. Тому я пішов до іншого підвалу, вхід до якого був між першим та другим під'їздами. Біля нього стояли два інші бійці. Вони розмовляли між собою і на мене, здається, не звертали жодної уваги. Запитав у них дозволу зайти до підвалу. Вони були збентежені, але не заперечували. Хоч і були явно незадоволені. Я зайшов. У цьому підвалі було світло, було тепло, були обладнані лежаки. Мабуть що, в обладнанні допомогли комунальники.

Можна було зрозуміти, що саме тут бійці сьогодні ночували, і що на мешканців будинку тут явно не чекають.

Вийшов. Два інші бійці копали окоп перед аркою, що з'єднує наш та сусідський будинки. Було зрозуміло, що місто готується до оборони, і що наш будинок буде елементом цієї оборони. Особливе занепокоєння викликало горище, в якому могла бути обладнана вогнева позиція. Що підвищувало ймовірність того, що будинок стане мішенню. Крім того, у підвалі свого будинку ми притулку точно не знайдемо.

Тож Надія запропонувала скористатися підвалом будинку їхніх родичів, що був розташований у глибині цього ж кварталу. І ми туди пішли.

Дорогою я оглядався. Тепер в арці між нашим та сусіднім будинком стояли три бійці, вони прикривали перехрестя вулиці Гагаріна та проспекту Космонавтів. Більшість бійців, мабуть, знаходилася в підвалі, в який я опускався раніше. Але бійці були й біля підвалу сусіднього з нашим будинку. А за його торцем, з боку двору, стояла БМП, яку не було видно з вулиці. Неподалік і окремо один від одного стояли дві армійські вантажівки.

Вхід до підвалу, до якого ми прийшли, був не з вулиці, як у нашому будинку, а з під'їзду, а металеві двері були встановлені як на вході до під'їзду, так і на вході до підвалу. Що було очевидною перевагою. Тут, щоб потрапити з квартири у сховище, не треба було виходити надвір. А

тому безпечніше можна було сходити до квартири: у вбиральню, попити чаю, поїсти. В принципі, тут взагалі можна було не перебувати у підвалі постійно, а спускатися до нього під час обстрілів. На жаль, резервного виходу з підвалу тут також не було.

У приміщенні підвалу було світло, а також розетка для підзарядки телефонів, було відносно тепло завдяки колектору системи опалення. А мешканці під'їзду вже встигли знести якісь стільці, лавки, матраци. Втім, всього цього було замало. І кілька чоловіків, що перебували тут, включаючи мене, весь час стояли. Що навряд чи було розумним, оскільки вже через 6 годин я неабияк втопився.

До того ж, ми багато разів виходили на вулиці, де з розумним виглядом обговорювали постріли та вибухи, які тепер було чути. Хоча навряд чи хтось із нас міг тоді відрізнити звук пострілу від звуку вибуху.

Разом з нами в цьому підвалі була жінка, яка тільки 17 лютого народила двійню. Діти, звісно, були з нею. Діти народилися маленькими – 1,9 кг дівчинка та 2,1 кг хлопчик. Перші дні свого життя діти провели у кюветзах, а з пологового будинку їх виписали 22 лютого. За два дні до початку війни. Із цими крихітними дітьми жінка провела у підвалі чотири доби. Поки її чоловік не наважився таки вивести з міста свою велику родину (у підвалі був ще її син – школяр).

Їхня квартира була на другому поверсі у цьому ж під'їзді, і у квартирі поки що були і газ, і гаряча вода. Але молода мати панічно боялася вибухів і з підвалу майже не виходила. Проблемою для неї і її крихіток були не лише вогкість та протяги, а й відсутність гарного дитячого харчування. Дякувати волонтерам, які дізналися про ситуацію, та привезли сюди гарне дитяче харчування й памперси.

Багато людей, з якими ми провели в цьому підвалі шість годин, прожили в ньому наступний місяць свого життя. Поки не були змушені піти з нього через трагічні обставини. У однієї з жінок, що перебувала у цьому підвалі, стався інсульт. Здобути медичну допомогу в місті у той час вже було неможливо, і жінка вмирала протягом кількох днів. Через це певна кількість людей, які знаходились тут тривалий час, перейшли до інших місць.

Після обіду цього дня мені стало зрозуміло, що нічого страшного у місті не відбувається - до житлової забудови Северодонецька снаряди у цей день не прилітали. Були окремі постріли, одного разу пролітав літак, стався швидкоплинний стрілецький бій у районі автовокзалу. Можливо, що ДРГ. Туди вулицею Гагаріна проїхав танк, пролунали постріли з танкової гармати. Потім у мережі з'явилося повідомлення, що десь у Смоляниновому ЗСУ завдали противнику поразки, знищили російський танк та 3 вантажівки. А це досить далеко від міста. І ми вирішили повернутись у квартиру. Де було набагато комфортніше, ніж у підвалі.

Щоправда, цього дня до котельні «Северодонецьктеплокомуненерго» щось влетіло. І уся нова частина міста, включаючи наш будинок, залишилася без опалення. Жодних спроб відновити його місцева влада не зробила, опалювальний період для нас закінчився.

Поки ми йшли у зворотному напрямку, зустрілися із двома молодими бійцями, які несли переносний ракетний комплекс. Звичайно, що я не фахівець, але, швидше за все, це був ПЗРК «Стріла». Бійці зайшли у двір дитячого садка, де, мабуть, була їхня бойова позиція.

Коли перемазані та втомлені ми відчиняли двері своєї квартири, згори спустилися двоє бійців. Серед них і той літній чоловік, з яким я говорив вранці. Вони зупинилися біля нас і

попросили не зачиняти двері під'їзду. Говорили досить ввічливо, ніби вибачаючись за незручності, що доставляють. Ми, у свою чергу, поцікавилися, чи стрілятимуть вони з горища. Літній боєць заперечно похитав головою і показав двома пальцями на очі. Мовляв, у них там лише спостережний пункт.

Основним джерелом інформації про те, що відбувається навколо Сєверодонецька, для мене поступово ставав Телеграм, який виявився значно інформативнішим, ніж Фейсбук. Останнім я користувався тепер усе рідше. Тим більше, що я вирішив не писати більше нічого в соціальних мережах, поки не закінчиться війна. Вечір просиджував з телефоном, підключеним до Wi-Fi – каналу стаціонарного Інтернету від «Homeline».

Місто укріплюється, готується до оборони

27 лютого зранку заходив брат Надії, який уже встиг сходити до крамниці. Він залишив нам булку хліба та з півкілограма сосисок. Поки не стріляли, я теж вирішив пройтися містом. Звісно, до району «Хитрого ринку», до свого будинку.

На вході до «Сім'ї-преміум» та «Сільпо» стояли величезні черги, людей по сто, не менше. Черги за хлібом у кіоску на ринку «Успіх» та у «Водолії» - людей по 50. На входах до аптек у цьому районі черги приблизно такі самі. Вирішив, що куплю хліб на зворотному шляху, а поки що зайду до своєї квартири та перегляну електронну пошту. Це було помилковим рішенням: поки сидів за комп'ютером, пролунали вибухи. А додаток «Увага, Луганщина» повідомив, що оголошено повітряну тривогу. Зрозуміло, що супермаркети, «Водолій», хлібний кіоск одразу закрилися, тож хліба та ліків я знову не купив. Зібрав якісь продукти, які були в мене в квартирі, і пішов до будинка на Космонавтів.

Дорогою спостерігав, як укріплюють оборону українські збройні сили. Ні, я ні з ким не збирався ділитися цією інформацією чи її публікувати. Але я таки журналіст і фіксувати хоча б для себе такі факти - це професійне.

На подвір'ї мого будинку не було ані військових, ані військової техніки. Тут, як і раніше, стояло багато легкових машин, переважно дорогих. Лише біля будинку по Гвардійському, 71 – за торцем будинку з боку міста, стояла БМП. Пізніше мені розповіли, що опорні пункти ВСУ були на території житлового комплексу «Оріана» та ЖК «Камелот». Та на території тролейбусного управління. Але я туди я не ходив і на власні очі не бачив.

Опорний пункт ВСУ був в будинку № 63 на Гвардійському проспекті. Саме у будинку: з боку вулиці, у приміщенні аптеки «Оптові ціни», було виламано ролети та вітрину, і безпосередньо у її приміщенні обладнано бойову позицію. У вітрині стояли озброєні автоматами бійці. За торцем цієї дев'ятиповерхової будівлі стояла БМП, біля якої було викопано окоп.

Але основна лінія оборони пролягала по проспекту Космонавтів: під стінами всіх житлових будинків, розташованих на парному боці вулиці, були викопані окопи, а в'їзди у двори цих будинків були перекриті барикадами із автомобільних шин. За будинками розмістили кілька БМП таким чином, що з вулиці їх видно не було. На самому проспекті бійці зупиняли і перевіряли автомобілі, що проїжджали.

Вдень періодично виникала артилерійська стрілянина, але десь за містом. Людей на вулицях було багато, на канонаду уваги вони не звертали – вирішували свої проблеми.

Як і в попередні дні, найбільшими проблемами у місті лишалися ліки та готівка. Аптеки майже всі були закриті, а на вході до відкритих були величезні черги. Попереднього дня я купив основну частину ліків, хоч і не всі. Банкомати у місті були або вимкнені, або в них не було грошей. Зняти готівку можна було лише у банкоматах, встановлених на будівлі центрального відділення Приватбанку. Але там були величезні черги, які не розходились і з настанням комендантської години. Добре, що у нас поки що не було проблем з готівкою.

Поки повертався в будинок Надії, зі мною трапився неприємний інцидент, який мене дуже стурбував. Повз мене вулицею проходив один із активних севєродонецьких діячів «руської весни» 2014 року, він несподівано кинувся до мене і вдарив. Нічого не говорячи. Після чого швидко пішов. Була б поліція, я б її викликав. Але її у місті не було.

Мало того, що це було неприємно. Мені раптом стало зрозуміло, що з приходом до Севєродонецька російської армії для мене виникне реальна небезпека. Адже, напевно, є й інші радикальні прихильники «руського миру», які з 2014 року вважають мене особистим ворогом.

У цей день військова адміністрація оголосила вимоги щодо дотримання світломаскування під час комендантської години. Це було дивно: проспект Космонавтів уночі був яскраво освітлений, а на перехресті Космонавтів з Гагаріна всю ніч працювали світлофори. Але ми підкорилися: закривали штори та жалюзі, вечеряли під світлом 3 Вт світильника, що встановлений над мийкою, в кімнатах світло не включали – обмежувалися світлом від телевізорів та комп'ютера.

А ось у багатьох квартирах сусідніх будинків були яскраво освітлені вікна. І за їх кількістю зрозуміло, що більшість людей ночували у себе вдома, а не у підвалах.

День, коли у Севєродонецьку пролилася перша кров

Ранок 28 лютого був першим, який розпочався із залпів «сусідської гаубиці». Потім практично кожен наступний день починався для нас з неї. Її постріли дуже гучні, здавалося, що вона десь зовсім близько. Але я її ніколи не бачив.

Після цього «підйому» у місті тихо. О дев'ятій вийшов надвір. Ціль, як і у попередні дні, сходити в магазин. Біля будинку стояли три бійці з автоматами, але мене вони не зупинили. Чи вже впізнають як мешканця дому, чи через вік я їм не цікавий. Інших людей, які проходять повз, особливо молодих, іноді зупиняли. Перевіряли документи, щось запитували. Але далеко не всіх.

На вулиці Гагаріна був блокпост, його облаштували зі старих автомобільних коліс – загородили по пів смузі зі сторони руху з обох боків. Суцільна перевірка документів у водіїв. А ось на тротуарі документи не перевіряли, хоч в обидва боки жвавий рух пішоходів.

Я йшов у хлібний магазин біля хлібозаводу, але побачив невелику чергу біля магазину «Старий друже». Тут зупинився і дуже вдало - купив багато потрібних продуктів. І навіть одну хлібину.

Поки стояв у черзі, почало бухати. На що люди в черзі не звертали жодної уваги - більшість северодончан у ці дні ставилися до обстрілів ще досить легковажно. А продавщиця навіть запевняла присутніх, що ці бухи – це не вибухи, а двері в магазині ляскають. Проігнорував канонаду і я. У черзі мені сказали, що зоомагазин на Гвардійському відкритий і я пішов туди, бо у Надії дуже вередлива кішка. Біля хлібного магазину біля хлібозаводу на вулиці Гагаріна стояла черга приблизно у 100 людей. І ніхто з початком стрілянини не пішов і не ховався, навіть не підходили до стіни.

Друга лінія оборони, яку ЗСУ у перші дні створили в Северодонецьку, проходила вулицею Донецькою. Так, у будинку № 39 бойова позиція знаходилася просто на вході в перший під'їзд, який було обкладено мішками з піском. З проходом посередині. Від торця цієї будівлі до тротуару по Гвардійському були викопані окопи, а з боку вулиці Донецька поруч з будинком стояла БМП. Там же сиділи бійці, озброєні автоматами.

Зоомагазин на Гвардійському справді виявився відкритим, що було ще одним успіхом цього дня. Я купив корм для кішки Надії. І твердий корм (забрав останній із мішка), і м'який, у пакетах. Відразу після цього господиня магазину його закрила, вона дуже боялася звуків пострілів і вибухів, які тривали. Цей страх буквально проглядався на її обличчі.

Корм для тварин – це ще одна велика проблема, з якою зіткнулися жителі Северодонецька з початком війни. Черги до зоомагазинів були не меншими, ніж до аптек. Причому корм швидко закінчувався, і магазини вже не відкривалися. А більшість домашніх кішок у місті, як з'ясувалося, не привчені харчуватися тією їжею, яку їдять їхні господарі. А сіамка Надії була вибаглива у квадраті, вона вимагала собі тільки Віскас, і тільки з куркою.

Поведінка цієї тварини різко змінилася з початком війни. Кішка зовсім не боялась пострілів гаубиці, вона на них ніяк не реагувала. Але, мабуть що, відчувала небезпеку через настрій господині. Вона більше не бігала по кімнатах, не стрибала на шафи, щоб звідти закликати людей із нею пограти. Тепер вона ходила і нявчала, поки хтось не сяде або не ляже. Тоді лягала поруч і притискалася. Якщо я сидів поруч із Надією, то вона буквально втикала між нами.

Не пройде і місяця, як ця раніше примхлива і випещена тварина буде їсти все, що їй дадуть. А потім поїде в евакуацію далеко від свого будинку у звичайному поліетиленовому пакеті. І навчиться жити з двома іншими кішками в одному сільському будинку.

Цілком задоволений покупками, я повернувся до квартири до 11 години. Дуже вчасно, бо 12:40 стався перший за час війни обстріл житлових районів Северодонецька. Міни впали на прилеглі до вулиці Донецької території кварталів №№ 50, 52, 54. Тобто там, де я йшов до зоомагазину. Біля будинку №64 на вулиці Гагаріна загинула жінка 1967 року народження. Вона вийшла з під'їзду і в неї поцілила міна. Це була перша цивільна жертва війни у Северодонецьку. Ще дві людини отримали того дня осколкові поранення: жінка біля будинку по Федоренка, 42 та чоловік між будинками №№ 53 та 55 по вулиці Гагаріна. Було пошкоджено сім багатоквартирних будинків. Але пошкодження були відносно невеликими, бо прилітали малі калібри.

Обстріли посилюються

1 березня я досить вдало сходив до сусіднього супермаркету «Сім'я» і запасся продуктами. Це був останній раз, коли я розраховувався у Северодонецьку банківською картою.

Другого березня я прокинувся приблизно о п'ятій ранку з відчуттям гнітючої тиші. Хвилин 15 прислухався - чи не пролунає десь постріл? Чи хоча б віддалена канонада? Тиша. Світло не включав. Подивився у вікно, що виходить надвір - вдалині на пагорбі яскраво світилися вулиці Лисичанська. На вулицях Северодонецька освітлення вже не було, тут частково вже дотримувались вимог світломаскування.

Це був перший ранок без пострілів «сусідських гаубиць». Але о восьмій ранку з'явилися звуки далекого бою - стрілецька зброя та артилерія бойових машин.

Поки снідали, почалася інтенсивна вихідна стрілянина з автоматичних гармат броньованих машин. Це вперше, коли виділялися саме вони. Але БМП, яка стояла впритул до стіни сусіднього житлового будинку, у цій стрільбі участі не приймала. Потім кілька разів стріляли «сусідські гаубиці». Причому напрямок їх пострілів змінився, і я вперше чув гул снарядів, які пролітали над будинком. Десь далеко було чути звуки вибухів. Стрілянина була інтенсивною, але все це були «вихідні», а не «прильоти».

У цей час до нас у квартиру зайшла сусідка з п'ятого поверху – зачекати, поки закінчиться артилерійська стрілянина. Після двох днів, проведених в укритті школи №4, вона перебралася у квартиру матері, яка мешкала біля Центрального ринку. Там другий поверх і немає підвалу. Але там немає бойових позицій ЗСУ, як у нашому будинку. І там не верхній поверх, як у неї тут. Додому вона прийшла перевірити, чи ціла її квартира? Чи не пограбували? Йшла вона через хлібозавод та купила три хлібини. Одну залишила нам. Хліб щойно випечений, гарячий. Гроші за хліб ми їй, зрозуміло, віддали. Але її внесок у наше виживання є незрівнянно більшим – у нас залишалася лише половина того хліба, який я купив позавчора. Щодо виживання, зрозуміло, це перебільшення. Хоча й сумне.

Стрілянина протягом першої половини дня відновлювалася ще кілька разів. У тому числі були чутні віддалені постріли, після яких приблизно через три секунди було чутно вибухи. До нас вибухи були ближчими, ніж постріли. Тож, стріляли у наш бік.

Прогулянки цього дня скасовувалися, і я залишався цілий день у квартирі.

Після обіду в Телеграм-каналах з'явилися повідомлення про прильоти об 11:35 у Северодонецьку. Це дитячий садок по проспекту Центральний, 61; будинок на вулиці Новікова, 21; будинок на вулиці Новікова, 13; будинки по проспекту Гвардійський, 16 та по вулиці Науки, 3. Адреси достатньо далекі одна від одної. Руйнування невеликі, схоже на малий калібр.

А ось Лисичанськ обстріляли того дня з великих калібрів, снаряди прилетіли у район телевежі та по будівлі пивзаводу. Як наслідок, у Северодонецьку зник кабельний Інтернет. Довелося переходити на Інтернет мобільний. І трафіку мого пакету вистачило лише на два дні. Після чого я знову і знову купував додаткові мегабайти.

Поки у квартирі був Wi-Fi, я постійно переглядав 5-6 різних Телеграм-каналів. Тепер це стало занадто ресурсозатратним, і від більшості каналів довелося відписатися. Залишив Телеграм-канал «Луганський агент», який щойно став офіційним майданчиком Луганської обласної державної адміністрації та її керівника Сергія Гайдая. У квітні цей канал змінив назву на «Сергій Гайдай/Луганська ОДА».

О 15 годині розпочався новий обстріл - це була безперервна хвиля вибухів, яка накочувалася. Згодом після цієї хвили – серія одиночних вибухів. Потім нова хвиля. Дуже голосно та дуже близько. Будинок здригався. Це був найпотужніший обстріл за весь попередній час, тому ми сховалися у своєму коридорі. Теж уперше. Одразу після закінчення вибухів глянув у вікна. Пожеж чи стовпів диму з наших вікон видно не було, де були вибухи – незрозуміло. А ось у квартирі з'явився незнайомий запах, можливо, що запах вибухівки.

Увечері в єдиних новинах було озвучено інформацію, яка мене дуже збентежила: Генеральний прокурор України Ірина Венедиктова з явним задоволенням повідомила, що знайдено тіло вбитого міського голови Кремінної Володимира Струка. Суть її ремарки - зрадників почала знаходити кара. Сумно, коли таке говорить Генеральний прокурор, який має забезпечувати у країні верховенство права.

Володимира Струка в жодному разі не можна віднести до патріотів України. Скоріше навпаки. Чи був він злочинцем? Це принаймні мав встановити суд своїм вироком. Але напередодні четверо озброєних чоловіків вивели міського голову з робочого місця у міській раді, а наступного дня його тіло було виявлено у лісопосадці з кулею у серці.

Настала перша ніч, коли Лисичанськ був у повній темряві, вуличне освітлення там теж вимкнули. У Сєверодонецьку це зробили на два дні раніше.

Ще два дні

Третього березня вирішив сходити до своєї квартири. Тим паче, що ранок був тихий. Пішов вулицею Гагаріна у бік вулиці Курчатова. Так йти довше і маршрут більш небезпечний, але хотілося подивитися на місце вчорашнього обстрілу 16-ї школи. Професійна жага журналіста – дивитися на місця пригод. Але ані вирв на спортивному майданчику, ані пошкоджень будівлі я не побачив. Якщо було пошкоджено лише дах спортзалу, то він знаходився на протилежній від вулиці стороні будівлі, туди не пішов.

На розі з вулицею Курчатова вулиця Гагаріна була перекрита своєрідною барикадою з автомобільних шин, поруч був перевернутий бак для сміття, який зсередини був укріплений мішками з піском. Треба розуміти, що це така вогнева точка? Креативно!

Боець біля «барикади» пропускав транспорт і перевіряв документи водіїв. Він поводився досить дружельюбно і знаходився тут явно не перший день. Коли я запитав, чи відкриють аптеку, що знаходиться поруч з його позицією, він відповів досить докладно. І про те, що вона працювала вчора. І що сьогодні відкриється навряд чи. І що, можливо, працюватиме завтра.

За 9-поверхівкою по Курчатова, 10 причаїлася БМП.

На Курчатова був відкритий магазинчик побутової хімії. Це була удача, накупив різних потрібних для життя речей. На кшталт туалетного паперу, мила, разових бритв для гоління. І головне - батарейки для тонометра.

У районі Хитрого ринку, як і в попередні дні, біля супермаркетів та аптек величезні черги. На вході в «Сільпо» та «Сім'ю-Преміум» - людей по сто, у хлібний кіоск біля «Сім'ї» та в Центральну

аптеку – людей по п'ятдесят. При цьому Центральна аптека так і не відкрилася, і люди простояли там даремно. Їх не можна було попередити?

Порівняно з будинком, де я тепер мешкав, мій будинок, розташований навпроти ТРЦ «Астрон», здавався полюсом спокою: бійців поблизу немає, а у дворі було запарковане кілька десятків дорогих автомобілів.

Втім, опалення у моєму будинку теж не було. І Інтернету теж.

Взяв спиртне, якісь консерви, флешку із фільмами. Назад повертався вже проспектом Гвардійським. Опорний пункт, вбудований у приміщення аптеки «Оптові ціни», за три дні було посилено. Тепер на газоні навпроти будинку були викопані траншеї та окопи, а перед БМП, що причаїлася за рогом 9-типоверхівки, з'явився капонір з піску.

На проспекті Космонавтів були викопані додаткові окопи, тепер їх було по кілька біля кожного будинку. Іноді просто під стінами. Це дивувало: навіщо, адже сидіти в такому окопі небезпечно, зверху сипатимуться й уламки снарядів, й уламки будівлі?

Увечері дивилися фільми з флешки. Приблизно о 21 годині перегляд був перерваний ревом ракет. Запускалися вони по одній і, мабуть що, недалеко від нашого дому. Бо було чути гучний постріл і потім снаряд із ревом пролітав над дахом. Здавалося, що пролітав дуже низько, було враження, що одна з цих ракет зараз уріжеться в нашу 5-поверхівку та обрушить будівлю. Шум був значно сильнішим за той, з яким летять ракети «Граду»; ймовірно це були «Смерчі» чи «Урагани». Вибухів я не чув, мабуть ракети потрапляли в ціль десь далеко.

Поки ми ховалися у своєму коридорчику, постріли закінчилися. І я не побачив, звідки й куди летіли реактивні снаряди. Але за дві години у місто прилетіла «відповідь» у вигляді масованого обстрілу з РСЗВ М-21 «Град». Реактивні снаряди летіли над будинком і падали, на щастя, далеко від нашого кварталу. Але над північними та північно-західними районами міста спалахнула заграва, місто горіло.

Втім, заграва зникла протягом 10 хвилин. Горів, мабуть, природний газ із пошкоджених газових труб на будинках. І пожежі швидко припинилися після перекриття подачі газу на місто.

Цього злочасного вечора ми ще раз сховалися в нашому коридорі. Приблизно опівночі із міста знову відкрили вогонь у напрямку противника, із ствольної артилерії. Знову голосно стріляли «сусідські гаубиці», розташовані десь поруч. Пострілів було кілька десятків, обстріл тривав понад п'ять хвилин. Але ще півгодини ми сиділи в коридорі, чекаючи, чи не прилетить «відповідь».

Про те, що напередодні в усьому місті було перекрито газ, ми дізналися наступного ранку, 4 березня, коли спробували приготувати сніданок. Довелося воду закип'ятити в електричному чайнику і поснідати бутербродами. Але постало питання, що робити з обідом? І поки Надія шукала лайфхаки з приготування їжі в мікрохвильовій печі (благо знову з'явився кабельний Інтернет), я пішов за мультиваркою, яку по телефону «орендував» у знайомих.

Вони виїхали з міста ще 24 лютого, а ключ від квартири залишили у сусіда. Будинок їх знаходився на розі проспектів Гвардійський та Центральний, йти туди треба було Гвардійським проспектом. У тому числі повз будинок № 23, який напередодні ввечері був пошкоджений вибухом реактивного снаряда.

Картина була вражаюча. Весь перший поверх цього будинку займали кілька магазинів, а снаряд вибухнув поряд із будинком з боку вулиці. Ударною хвилиною всі вітрини були винесені усередину, деякі товари буквально звисали надвір. На решті поверхів будинку в квартирах було вибито вікна, зірвано або пошкоджено заскління балконів.

Квартира моїх знайомих була на п'ятому поверсі наступного п'ятиповерхового будинку, а ключ від неї був у мешканця квартири поверхом нижче. Це був досить літній чоловік, на вигляд років вісімдесят. Дуже скрупульозний - він записав мій телефон, і коли я повернувся додому – передзвонив. Пересувався він повільно, допомагаючи собі паличкою (тростиною). Спілкування йому явно не вистачало, і ми поговорили з ним хвилин десять. Він розповів, як ховається від обстрілів: спускається зі свого четвертого поверху сходами, йде до сусіднього під'їзду, в якому живе його жінка. І потім вони сидять у неї в коридорі - до підвалу не опускаються, бо жінка це робити не може через стан здоров'я.

Я уявив собі, як він, кульгаючи, повільно спускається під час обстрілу сходовими прольотами – найнебезпечнішим місцем у такий момент. А в його квартирі був чималий коридор з несучими стінами. Я порадив йому, якщо вже обстріл почався, не виходити на сходову площадку, а залишатися в цьому коридорі.

Смішно, але коли я повернувся до квартири зі скороваркою, газ у нас у будинку вже був. Ми цим приладом жодного разу так і не скористалися. Його поцупили у травні мародери.

Після обіду знову була інтенсивна гарматна стрілянина з міста. І, за півгодини, «відповідь» по місту реактивними снарядами.

Увечері з міста знову був залп «Ураганів». Але тепер локація пускової установки була іншою, далі від нашого будинку. Постріли теж були чутні, але значно тихіше. І ракети летіли десь осторонь, а не над нашим дахом. «Відповіді» не було.

Руйнування нової частини Севєродонецька почалося ... з мого будинку

Ми жартували, що «сусідські гаубиці» у нас виконують роль будильника, практично щодня о 6-й ранку вони відкрили вогонь. Так було й 5 березня. А приблизно о 7-й ранку до міста прилетіла «відповідь» - реактивні снаряди з установки БМ-21 «Град». І незабаром мені зателефонував Валентин, мій давній знайомий із сусіднього будинку:

- Олексій! У твій будинок попав снаряд.

В інформації, яку пізніше обласна адміністрація розповсюдила у своєму Телеграм-каналі, повідомлялося про пожежу на балконі будинку вулиці Курчатова, 11, про пошкодження будинку на Гвардійському проспекті, 40, про руйнування покрівлі торгового центру «Астрон». І про те, що за адресою Вілесова, 21-а снаряд влетів просто у квартиру, у цьому будинку двоє людей загинули та 8 отримали поранення. Про ушкодження мого будинку в інформації ЛОДА не повідомлялося. І я вирішив туди не йти. Тим більше, що спорадична стрілянина та вибухи тривали протягом усього дня і стихли лише ввечері.

Про те, що постраждав саме мій другий під'їзд, мені розповіла ввечері телефоном дочка. Вона у цей час перебувала у Чернівцях – дорогою до Болгарії. А їй розповіла сусідка, квартира якої знаходиться над моєю. І яка в Німеччині.

А у дворі будинку на Космонавтів, де ми мешкали, навпроти наших вікон, двоє бійців почали копати окоп. До них з дому вийшов чоловік похилого віку і почав голосно обурюватися. Бійці залишили свою роботу та пішли. Через якийсь час вони повернулися вже вчотирьох і окоп докопали. По краях укріпили його мішками з піском.

До речі, я кілька разів бачив з вікна квартири, що поліетиленові мішки з піском розвозила містом машина КП «Севєродонецькомунсервіс», мабуть що керівництво міської військово-цивільної адміністрації допомагало військовим створювати в місті опорні пункти.

У другій половині дня через двір повз ці окопи йшли люди з дорожніми сумками, з дітьми і навіть з дитячими візками. Я розумів, що ці люди евакуюються. Але не знав, яким чином. Таких людей було багато.

На подвір'ї дитячого садка «Лелека», розташованого неподалік нашого будинку (це той садок, до якого 26 лютого заходили молоді бійці з ПЗРК «Стріла»), військовослужбовці вивантажували з мікроавтобуса картонні коробки. Навряд це були боєприпаси, скоріше продуктові набори.

Коли зовсім стемніло, я вирішив подивитися, як дотримуються світломаскування мешканці інших будинків. І побачив, що на непарному боці проспекту Космонавтів усі вікна темні. Потім в одному з вікон з'явилося світло ліхтарика, що переміщувався по квартирі. Я зрозумів, що у вікнах будинку було темно, бо там не було електрики.

Виявилося, що електрики не було в усьому новому районі міста, який починається за непарною стороною проспекту Космонавтів. Що сталося і чому електропостачання неможливо було відновити, влада не пояснила. Але вісім великих мікрорайонів міста, в яких проживала щонайменше третина населення Севєродонецька, з 5 березня залишилися без електроенергії. Нагадаю, що в цих районах з 26 лютого не було опалення. І що традиційні березневі морози були ще попереду. Фактично ці будинки стали непридатними для проживання, в них не можна було врятуватися від холоду, навіть якщо в квартирах цілі вікна.

У нашому будинку електроенергія була. І в інших будинках, розташованих на парній стороні проспекту Космонавтів, і далі до центру міста, теж. Щовечора я бачив, що світло горить у багатьох вікнах. І в деяких дуже яскраве. Світломаскування дотримувалися далеко не всі, і бійці, яких тут було багато, ставилися до цього цілком терпимо.

На жаль, у нас знову зник кабельний Інтернет. І більше його не відновлювали.

Подивитися на свою розбиту квартиру я пішов наступного ранку, 6 березня. Це була масляна неділя, ніч у місті пройшла досить тихо. Лише іноді було чути віддалену канонаду, у тому числі – гуркіт реактивної артилерії. Щоправда, коли я вийшов із дому, стрілянина почалася. І продовжувалася весь час, поки я ходив. Але це були «вихідні».

Ішов Гвардійським проспектом. У всіх будинках поблизу перехрестя з вулицею Курчатова були розбиті окремі вікна, всі магазини та аптеки в районі Хитрого ринку - зачинені. Але біля закритого супермаркету «Сім'я» вишикувалася довга черга людей, які купували хліб з автолавки.

Біля підвалу мого будинку стояла група людей, які, мабуть, вийшли з нього «покурити». Привітався. Будинок справді сильно постраждав. Практично всі балкони та вікна в квартирах мого під'їзду розбиті, у тому числі мій балкон та вікно на кухні. А ось вікно у кабінеті було ціле. У кухні квартири на шостому поверсі замість вікна чорний отвір, туди залетів снаряд. Або міна. Якщо хтось був на кухні або в будь-якій кімнаті на цьому боці будинку – навряд чи вижив.

Сходові прольоти в під'їзді засипані битим склом, але обидві вхідні двері моєї квартири були цілі. Замки відчинялися. Велике скло у вікні на кухні було розбите і бите скло гіркою лежало на підвіконні. Скло в меншій стулці вікна було ціле, але само воно було відчинена вибуховою хвилею. Відчинені вибуховою хвилею були також дверцята холодильника і дверцята ніші, в якій розташовані водоміри.

У залі скло було розбите і у вікні, і у балконних дверях. А в щільній шторі, яка висіла на цьому вікні, утворився акуратний круглий отвір. Такий самий отвір був у стіні між залом і кабінетом. З боку кабінету цей отвір значно більший, підлога була засипана вибитим зі стіни вапном, а на протилежній стіні велике коло прилипло до шпалер вапна.

Уламок, мабуть, влетів до моєї квартири після вибуху снаряду або міни, який стався метрів за п'ять від під'їзду. Там залишилася невелика кругла вирва. Уламок розбив бічну частину балконної рами, вікно в залі, продірявив штору, пробив перегородку між кімнатами і застряг у протилежній капітальній стіні квартири. Зверху його засипало шаром вапна. Виходить, що уламок, пробиваючи перешкоди, весь час змінював напрямок руху.

Стіна була пробита над диваном, на якому я, швидше за все, спав би в момент прильоту уламку. Якби лишився вдома, а не пішов у квартиру Надії. Небезпечною я вважав не цю кімнату, а спальню, вікно якої виходить на південну сторону, на вулицю. А не у двір. Тому я спав би саме тут.

Криваве восьме березня

Цей день був, мабуть, найтрагічнішим для Севєродонецька і найважчим для мене особисто. Цього дня у місті загинула більша кількість мешканців, ніж в будь-який інший день війни, одразу 10 людей. Щодо мене, то 8 березня була пошкоджена друга моя севєродонецька квартира, а ми з Надією потрапили під обстріл у її квартирі.

А ось попередній день, 7 березня, був відносно спокійним. Ні, «сусідська гаубиця» бухала цілий день, але зрідка. А прильотів не було зовсім. Я сховався за хлібом у магазин біля хлібозаводу та купив три хлібини. Зважаючи, що за два дні до того я вже купив там хліб, у нас утворився запас. Тому кілька булок ми поклали у холодильник.

Потім ми з Надією сходили до супермаркету. Не те що була особлива потреба у продуктах, але вона з 25 лютого не виходила з квартири. Термінал, зрозуміло, не працював, бо у місті не було Інтернету. І ми платили готівкою. Вибір товарів був не такий, як до війни, але таки був. І ми не лишилися з пустими руками – купили курячі стегна, кондитерські вироби, вівсянку, якусь молочку.

У черзі на вході в супермаркет було близько 30 людей, і поки ми стояли, стався цікавий випадок. Який, ймовірно, непогано ілюстрував взаємини жителів міста та військовослужбовців, які у ньому перебували.

До черги підійшли двоє молодих бійців, один з яких крикнув: «Слава Україні». Ніхто із черги на це не відповів. Але ворожого ставлення до хлопців не було, швидше, співчутливе. Хтось їм розповів, що банкомат не працює, хтось – що не працює термінал. І чому не працює – бо немає Інтернету. Коли вони намагалися зайняти чергу, люди самі запропонували пройти поза нею. Чоловік із голови черги відчинив перед ними двері, і вони увійшли. Але незабаром вийшли: готівки у них не було, а розрахуватися банківською картою в супермаркеті було неможливо.

Але це було вчора. Сьогодні ж я другу ніч спав на підлозі, на матраці. Поруч був увімкнений електрообігрівач, було тепло. Прокинувся близько четвертої ранку і лежав з розплющеними очима. І раптом почув виття реактивних снарядів, що летять над дахом, а через штору побачив вогняні смуги. Ракети летіли з міста у бік вулиці Курчатова. Гуркіт вибухів я не чув, і вирішив, що вони вибухнули десь далеко за містом.

Після цього я переніс свій матрац у коридор, і наступними днями спав тільки там. Спав я і того ранку і, можливо, не чув, як вибухали снаряди за кілометр від нашого будинку. Але приблизно о 8-й годині ранку до Надії прийшов її брат і розповів, що снаряд потрапив до його будинку. Це 5-поверхівка по вулиці Гагаріна, 101, одразу за 16-ю школою. Він мешкав на третьому поверсі цього будинку, а снаряд вибухнув на даху над його квартирою. Покрівля провалилася і великий її шматок упав у квартиру на п'ятому поверсі. У кімнаті, над якою стався вибух, спав чоловік, але він не постраждав. Прокинувся від вибуху та побачив небо. Пощастило, що залишився живим.

Брат був зі своїм товаришем зі Старобільська, який не міг повернутися додому до родини. Оскільки блокпост у Новоолександрівці не пропускав людей, які хотіли виїхати до Старобільська. У будинку чоловіка з 5 березня не було електрики. Не було, також, опалення та газу. Їжу він готував біля під'їзду на пальнику від переносного газового балона. Вранці він приходив до нас заряджати телефон, а Надія годувала його та його товариша гарячими сніданками.

Приблизно об 11 годині зателефонувала моя колишня співробітниця, яка розповіла, що вночі під обстріл потрапив будинок Курчатова, 22. Я нагадав їй, що в цьому будинку знаходиться офіс, в якому вона багато років працювала. А юридично – це моя друга квартира у Сєверодонецьку. Пізніше у телеграм-каналі «Луганський агент» з'явилася фотографія, на якій був цей будинок. На світліні було видно, що ролет на вікні великої кімнати квартири деформований. Чи цілі там вікна – під ролетами не видно.

Тим часом у дворі нашого будинку почало відбуватись щось дивне. Приблизно о 8:30 біля першого під'їзду я побачив армійську тентовану вантажівку. Незабаром до неї під'їхав вантажний мікроавтобус із цивільними номерами, з якого вийшли двоє військових. Я вирішив, що вони привезли бійцям продукти. Але із мікроавтобуса нічого не вивантажували, це явно приїхали командири. Бійці, які з 26 лютого перебували біля нашого будинку, сіли у вантажівку, їх виявилось досить багато, вантажівка була повна. Слідом за мікроавтобусом вона поїхала геть.

До 9-ї години ранку, коли я пішов в аптеку, бійців біля нашого будинку вже не було. Не було й БМП, що стояла за сусіднім будинком, і бійців, які раніше були біля будинку №4. До 10-ї години поїхали військові, які до того перевіряли автомобілі на проспекті Космонавтів та на вулиці Гагаріна.

Було таке відчуття, що ЗСУ залишають місто. Але невдовзі нам розповіли, що вони не пішли з міста, що їх перемістили до старих районів міста, у район Центрального ринку. Перемістили за дві години до обстрілу нашого житлового району градами.

О 12:50 я почув виття реактивних снарядів, що наближаються, і ми встигли сховатися в нашому коридорчику перш, ніж біля будинку почали вибухати ракети. Будинок здригався, почувся брязкіт битого скла, був сильний удар у вхідні двері. Коли вибухи припинилися, я вийшов подивитися на вікна: у кухні скло було ціле, а вікно на балконі розбите.

Буквально через 10 секунд знову почулося виття ракет, що наближаються, вони знову вибухали біля нашого будинку.

Коли вибухи закінчилися, я оглянув балконні двері та вікно. Скло на балконних дверях було цілим, але самі двері були відчинені і пошкоджені, зламані два з чотирьох навісів. Але закривати їх можна було. На вікні скло розбите лише одне, зовнішнє. Обидва вікна у кімнатах, що виходили на проспект, були цілими. Отже, пошкодження були не надто значні, і в квартирі можна було жити.

Я вийшов на вулицю подивитися. У під'їзді були вибиті (вилетіли разом із рамами) усі вікна, усі сходи засипані битим склом. Навіть біля вхідних дверей. У більшості квартир нашого будинку з боку двору вибито вікна та пошкоджено балкони. Вирва від вибуху ракети була за 20 метрів перед під'їздом - невелика, довгаста, напрямком із південного сходу на північний захід. Швидше за все, приліт був із боку Муратова або з протилежного боку.

Ще одна ракета вибухнула біля нашого будинку з боку проспекту, з того боку у квартирах будинку також було багато вибитих вікон. Але нашій пощастило.

Третя ракета потрапила у перекриття балкона в арці між нашим будинком та сусіднім, на цьому балконі почалася пожежа. Пожежна машина приїхала досить швидко і залила балкон із брандспойту прямо із землі. Поїхала. А через півгодини пожежа спалахнула знову. І знов приїхала пожежна команда.

Дивний факт, але в момент вибуху у нас зупинилися електронні годинники, що стояли в кімнаті і на кухні. Обидва годинники показували один час, запустити годинник потім не вдалося. Таке враження, що під час вибуху ракети був потужний електромагнітний імпульс.

Окрім нашого сильно постраждали усі сусідні будинки.

Одразу після обстрілу на вулицю у нашому дворі вийшло багато людей – подивитися на пошкодження. Один з моїх співрозмовників виявився напрочуд обізнаним. Він розповів, що пожежники зараз гасять загоряння будинку на Гагаріна, 88. Я вийшов на Гагаріна та переконався, що так воно й було. Він розповів, також, що біля гаража в автомобільному кооперативі на підстанції (за шосе Будівельників) курили та спілкувалися автолюбители, двоє з них загинули на місці. Розповів, що загинули два лікаря, які приїхали на швидкій на виклик. Стосовно другого випадку більш точну інформацію я дізнався з Телеграм-каналу Сергія Гайдая. Це сталося біля будинку №106 на вулиці Гагаріна, де снаряд вибухнув поряд з машиною швидкої допомоги. На якій до онкохворого приїхали двоє парамедиків, зробити тому знеболювання. Вони (а не лікарі) загинули.

Крім того, чоловік загинув на перехресті проспектів Гвардійський та Космонавтів, жінка загинула за адресою вулиця 8 Березня, 18, четверо чоловіків загинули за адресами проспект Хіміків, 20, проспект Хіміків, 34, вулиця Менделєєва, 43, проспект Гвардійський, 63-а. Постраждали від вибухів люди на вулиці Богдана Ліщини біля магазину «Стройка» та АЗС «Паралель», за адресою проспект Центральний, 40 (двоє постраждалих) та проспект Центральний, 49 (двоє

постраждалих), за адресою Донецька, 48-а (троє постраждалих) та Донецька, 46-а (один постраждалий).

Така велика кількість загиблих мирних громадян пов'язана з тим, що це був святковий день, 8 Березня. І на вулиці було багато людей.

Незабаром на все подвір'я залунали молотки - мешканці кварталу почали закривати вибиті вікна плівкою та іншими матеріалами. А кварталом їздила машина комунальників, з якої пропонували взяти поліетиленову плівку, її безкоштовно роздавав працівник керуючої компанії. Я не вийшов, бо всі вікна у нас виявилися цілими.

Надія прибрала скло зі свого балкона, а я зі сходів з третього поверху донизу та з доріжки на вході в під'їзд. Це треба було зробити з міркувань безпеки, на випадок, що хтось може впасти та поранитись битим склом. На другому та четвертому поверсі, вище та нижче нашої квартири, теж жили люди. І їм пощастило менше, ніж нам, вони ще день упорядковували свої вікна, ремонтуючи їх і натягуючи плівку на місце розбитого скла. А дуже літній жінці, яка жила в однокімнатній квартирі на другому поверсі, навпаки, пощастило. Обидва її вікна, що виходять на проспект, залишилися цілими. Інакше вона точно не змогла б дати їм ладу.

Треба враховувати, що 8 березня мороз сягав 15 градусів, і з розбитими вікнами у квартирах, та ще без опалення, навряд чи можна було б жити.

Після цього обстрілу припинилося мовлення кабельного телебачення, що нас не надто засмутило. Кімнату, в якій телевізор було підключено до СТБ, ми все одно закривали. І задля економії тепла, і тому, що вважали ту сторону більш небезпечною. Можливо, даремно так вважали. Інший телевізор, який працював від кімнатної антени, був у житловій кімнаті, вікно якої виходило у двір. Хоча ефірне телебачення з нескінченними «єдиними новинами», я особисто не дивився, але ми підключили до цього телевізора комп'ютер і дивилися з дисків старі фільми. Зрозуміло, що тільки тоді, коли не ховалися в коридорчику від обстрілів.

Вода, газ та електроенергія у нас були, квартиру ми обігрівали масляним електрокалорифером та спаленням газу на кухні. Періодично включали водогрійний бак, тож можна було нашвидкоруч помитися.

Що насправді було великою проблемою, так це дуже поганий мобільний зв'язок та практично повна відсутність мобільного Інтернету.

А ось у моєму будинку у цей час уже не було нічого – ні електроенергії, ні газу, ні води, ні опалення. І були вибиті шибки.

Увечері ми пішли до підвалу, який раніше займали бійці. Вдень у дверях цього підвалу стояли люди, мабуть, збиралися там сховатися. Але ввечері там нікого не було. Підвал непогано облаштовано: було освітлення, лежачки з якимись речами. Залишились навіть зарядки для телефонів. Було враження, що військові звідси поїхали тимчасово і невдовзі повернуться. Що, власне, і сталося вже завтра. Приходити сюди на ніч нам перехотілося.

Постелили матрац у коридорчику. Зрозуміло, що це не врятує у разі прильоту снаряда у квартиру, але від уламків це гарне укриття. Втім, і вечір, і ніч були тихими.

Нова частина Сєверодонецька розбита, але поки що не зруйнована

Новий день, 9 березня, розпочався з обстрілів «градами», це сталося о четвертій ранку. Я спав на матраці в коридорі, жінки прийшли туди, коли ракети вже пролітали над дахом. Щоб вони це робили швидше, довелося «висловлюватися».

Вибухів я не чув, тільки шум ракет. Наближення реактивних снарядів, випущених установкою МБ-21 «Град», чутно секунд за 10 до того, як вони проносяться над дахом, стрясаючи будівлю. І весь цей час чекаєш, потрапить вона у твій будинок чи ні? Психологічно це, мабуть, гірше ніж несподіваний вибух снаряда.

Цього разу обстріл короткий. Потім була серія важких вибухів, що наближаються. Ймовірно, це були авіабомби. І знову десь поряд стріляли «сусідські гаубиці». Схоже, що повернулися.

Потім була тиша. І знову канонада на пів восьму. Було чути і постріли, і вибухи – з різних боків.

О 9-й годині помітив, що на території дитсадка, що неподалік будинку, перебувають бійці. Щось роблять. Потім через ворота виїхав великий білий позашляховик з напіввідкритим багажником. У ньому була якась металева конструкція, схожа на міномет.

Приблизно десятої стрілянина припинилася, і я вирішив сходити в мою квартиру - закрити плівкою розбиті вікна і забрати якісь продукти та речі. Ішов не тротуаром, а доріжкою всередині кварталу – так безпечніше. У разі, коли почуєш, як летить міна чи ракета, є можливість сховатися у під'їзді.

На цьому проміжку проспекту є три 9-поверхових будинки по 6 під'їздів та три однопід'їзні дев'ятиповерхові «башти». Більше постраждали від обстрілу чотири будинки, що були ближче до вулиці Курчатова. Особливо вражав вигляд сходових клітин, перед якими вибухами були винесені всі елементи скління. Тож здавалося, що сходові марші висять у повітрі самі по собі. Апокаліптична картина – сходи на небо. Вікна у квартирах, вітрини магазинів – здебільшого вибиті, рами на балконах - потрощені.

П'ятиповерхові будинки, що розташовуються усередині кварталу, постраждали менше. Але не було жодного будинку без вибитих вікон та розбитих балконів.

Дорогою зайшов до другої своєї квартири, на першому поверсі будинку по Курчатова, 22. У ній було видно від денного світла та «гуляв вітер». Снаряд вибухнув перед ближнім кутом житлової будівлі, і ударна хвиля йшла по дотичній. Бічні кріплення ролет на обох вікнах були зірвані, і тепер між ролетами та стіною будівлі були великі щілини. Скла у вікнах не було, вони були розбиті - видавлені ударною хвилею. Цю квартиру я півроку готував на продаж, але так і не продав.

Підійшов до свого будинку, що знаходиться напроти «Астрона». Як і минулого разу, біля входу до підвалу стояла групка мешканців. На третьому поверсі, біля входу в свою квартиру, поговорив із сусідом з верхнього поверху, той йшов із матрацом у підвал. Розповів, що обстріл був і сьогодні, о 4-й годині ранку. Як за розкладом. Тому він - у підвал.

- Де ти? - Запитав він.

- У місті, - відповів ухильно.

У квартирі приготував плівку, яка залишилася у мене ще з ремонту (нею накривали меблі), саморізи та акумуляторний шурупверт. На жаль, жодного шурупа закрутити не встиг, бо знову почалася стрілянина. Теоретично знаю, що під час обстрілу сходовий майданчик – найнебезпечніше місце у будинку. Хоча чому теоретично? Вчора битим склом було засипано всі сходові майданчики будинку на Космонавтів. І не дай Бог комусь було там опинитися - людину порізали б гострі уламки скла, розбитого ударною хвилею. Тож, я зайшов у мій крихітний туалет, який виявився найбезпечнішим місцем у квартирі. Простояв там хвилин 15, поки стрілянина трохи вщухла.

Швидко зібрав у валізу деякі речі, готівку. А ось документи не взяв (крім паспорту, який завжди зі мною) – ну не збирався я їхати з міста. Яка, мовляв, різниця, лежать вони тут чи у квартирі, де я тимчасово перебуваю? Якесь дивне затьмарення розуму.

У зворотному напрямку пішов вулицею Гагаріна, подивитися на руйнування там. Проїзд вулицею Курчатова тепер був явно ускладнений, бо на дорогу звисали обірвані контактні проводи тролейбусної лінії, а вулиця була засипана склом та камінням від пошкоджених при обстрілі будинків. Принаймні у дві 5-поверхівки були прильоти снарядів (або мін) у квартири. В одному випадку після такого влучання була сильна пожежа, в якій згоріли кілька квартир. Сталося це, мабуть, 8 березня. В обох цих випадках снаряди влітали в будинки зі східної сторони.

А ось 9-типоверхівки, розташовані вздовж вулиці Курчатова, тоді ще не були вкриті чорними полотнищами згарищ. Як пізніше побачили цю вулицю в усьому світі.

Коли я заходив у двір через арку з боку вулиці Гагаріна, то побачив бійців ЗСУ, які копали перед аркою додаткові окопи. Повернулись!

Залишаючи своє місто

10 травня перший обстріл стався о 6-й ранку. Спочатку прилетіла касета реактивних снарядів, потім були поодинокі постріли з інтервалом одна – дві хвилини. Здавалося, що ракети летять над самим дахом, будинок здригався при кожному прольоті. Але вибухів я знову не чув.

Приблизно о 10-й годині ранку був новий обстріл. Потім ще. Якщо попередніми днями було по одному – два обстріли за день (це не враховуючи вихідних залпів), то тепер вони відбувалися кожні дві години. Майже весь день, з невеликими перервами. Значну частину дня ми знаходилися у своєму коридорчику, на вулицю вже не виходили.

Наше сховище ми трохи перевлаштували: винесли до суміжної кімнати шафу для одягу. Місця стало більше, а сама шафа стала додатковим захистом. Матрац у коридорі тепер був постійно, і під час обстрілу ми вже не сиділи, а лежали на ньому.

Мене турбували вхідні двері, якими закінчується наш коридорчик. Вони нові, металеві, масивні, нещодавно були встановлені. Але якщо на сходовий майданчик третього поверху влетить снаряд або міна, то двері ці влетять усередину. І люди, які за ними ховаються від обстрілу, не будуть мати жодного шансу. Жінкам я цього, зрозуміло, не сказав.

Страх, певне, має властивість накопичуватися у людині. Це я відчуваю по собі: у перші дні я сприймав постріли та вибухи, зокрема близькі, більше як спостерігач. Було навіть трохи цікаво. А тепер при кожному підльоті реактивного снаряду, думаєш – в мене чи ні. Паніки немає, є здоровий глузд і ... постійна напруга. Здоровий глузд підказує, що шанси загинути дуже незначні, за весь час війни було вбито 105 жителів Северодонецька. Це менше 0,1% від довоєнної чисельності населення. Але той же здоровий глузд каже, що серед цих 0,1% можеш бути й ти.

До того ж Надія вже переповнена страхом, вона панічно боїться вибухів і особливо - виття ракет, що пролітають над будинком. Поки що ми переконуємо одне одного, що не їдемо. Так ми вирішили ще 24 лютого – залишаємось у місті.

У 2014 році, на початку бойових дій у Северодонецьку, ми з міста поїхали. Я з покійною тепер дружиною – до Києва, Надія – до іншого міста. Але тоді мама Надії була на 8 років молодша. Тепер виїхати далеко вона фізично не зможе, і вижити одна - теж.

Але я також розумію, що Надії треба їхати. І почав шукати можливості для евакуації. Це було майже смішно: я півдня сиджу з телефоном у пошуках варіантів, щоб виїхати, але один одному ми кажемо, що ні в якому разі.

Можливості для евакуації із Северодонецька були. Як і в 2014 році, заповзятливі северодончани, які мають автобуси, налагодили прибутковий бізнес із вивезення людей із зони бойових дій, саме вони вивезли більшу частину зі 110 тисяч мешканців міста, що виїхали.

Було два основні напрямки такої «комерційної евакуації». Від магазину «Мир» на площі Перемоги щодня виїжджали автобуси на Дніпро, а від ТРЦ «Джаз» - на Старобільськ, що знаходився на непідконтрольній території. Автобуси на Старобільськ їхали через Лиман, Борову, Сватове, вартість проїзду обома маршрутами була приблизно однаковою, від півтори тисячі до тисячі двохсот гривень з людини.

Популярність другого маршруту була пов'язана насамперед з тим, що багато северодончан мають родичів на півночі Луганської області, були такі родичі й у мами Надії.

Окрім підприємців людей вивозили волонтери – безкоштовно. Особливо варто відзначити у цьому плані релігійні організації, вони допомогли великій кількості найбільш знедолених і найменше пристосованих до життя людей.

Займалася евакуацією северодончан й регіональна влада. Відправлення поїздів із Лисичанська в цей час було вже неможливим, але залізничники подавали евакуаційні поїзди до станції Новозолотарівка. Яка знаходиться за 20 км від Лисичанська у бік Бахмута. Туди людей підвозили автобусами. Справа була за малим – знати звідки і коли вирушають ці автобуси.

Одна з найбільших проблем людей у Северодонецьку, що був обложений - відсутність інформації. У тому числі – про можливість евакуації. Вкрай потрібно було мати доступний контактний центр, але його так і не було створено. Отримували люди інформацію з соціальних мереж, ось тільки Інтернет далеко не завжди і не всім був доступний.

Пізніше, вже перебуваючи у Кременчуці, я без проблем організував виїзд із Лисичанська двох своїх знайомих. А 10 березня, коли я був у Северодонецьку, мені знадобилося півдня, щоб одна з волонтерських організацій таки пообіцяла мені місце в автобусі на 12 березня.

10 березня продовжували розстрілювати нові райони міста: згоріли торгові ряди ринку «Успіх», горіли квартири у багатоповерхівках на проспекті Гвардійській та на вулицях Вілесова та Курчатова. Біля магазину «Водолій» на Курчатова загинув чоловік, а сама вулиця почала набувати вигляду, з яким увійде в історію.

У Сєверодонецьку ще працювали продуктові магазини, але їх ставало менше з кожним днем. 10 березня відкрилися лише чотири, і усі - в старих районах міста. Від мого будинку на Гвардійському проспекту (де у підвалі залишалися люди) до найближчої відкритої крамниці було понад два кілометри.

Ще випікав хліб сєверодонецький хлібозавод, який продавав його у двох своїх магазинах, розташованих біля заводу. 10 березня працювала одна аптека – біля Центрального ринку. Діяв гуманітарний центр у Льодовому палаці, де можна отримати гуманітарну допомогу, але в перший день його роботи біля нього зібралося понад 100 людей. На щастя, нічого туди не прилетіло.

Вранці 11 березня знову був «підйом» від «сусідських гаубиць», о 6-й ранку. Стрілянина тривала цілий день, хоч і з довгими перервами. І не така інтенсивна, як попереднього дня.

З ранку озвучив Надії та її мамі ідею, що Надія поїде завтра автобусом до Кам'янця-Подільського, де їй наддадуть гуртожиток. Її мама залишиться у своїй квартирі, а я піду у сховище 4-ї школи. Це близько від будинку на Космонавтів, і я щодня приходитиму – буду допомагати літній жінці. Пропозиція була відразу відкинута, але Надія вже готова була їхати.

А далі за нас все вирішила її величність фортуна. Після обіду виникли нові обставини, які не залишали нам варіантів для вибору. І вже вранці 12 березня ми з Надією виїхали із приватним перевізником до Кременчука.

Маму Надії за кілька днів вивезли до родичів до Сватівського району.

Вранці 12 березня ми їхали розбитим Гвардійським проспектом, автомобіль лавірував між контактних проводів, що звисали зверху, і куп розбитого металу й скла. Потім ми стояли у довгій черзі автомобілів на блокпосту перед пролетарським мостом через Сіверський Донець. Обстріл тривав, у районі Південної вирувала потужна пожежа. На блокпосту на виїзді з Рубіжного в сторону Кременної снаряд потрапив в автомобіль, що очікував проїзду, в ньому загинули чоловік і жінка. Вони мріяли виїхати у безпечне місце, але вибрали не ту дорогу.

Ми виїхали з міста, яке руйнувалося, більш успішно, і о 9-й вечора були у Кременчуці. І вже там я побачив в мережі вражаючу фотографію: грою сонця та хмар над Сєверодонецьком було піднесено багрянний хрест.

Переміщені з Сєвєродонецька

Прокинувся о третій годині ночі від завивання сирени за вікном - у Кременчуці було оголошено повітряну тривогу. Це була перша сирена, яку я почув за час війни, оскільки у Сєвєродонецьку після 24 лютого їх не включали жодного разу. У квартирі напівтемрява, оскільки вуличне освітлення у місті не вимкнено, працюють світлофори, а на трубах сусіднього заводу горять сигнальні вогні.

За вікном - 13 березня і жодного вибуху з початку війни у Кременчуці поки що не було, лякаться людям тут начебто нема чого. Але було чути, як за вхідними дверима працює ліфт, на якому хтось із мешканців під'їзду спускається, щоб йти до бомбосховища. З моменту оголошення повітряної тривоги до того моменту, коли останні люди в нього спустяться, пройде 15-20 хвилин.

У розташованому неподалік перинатальному центрі жінок із патологією вагітності теж спускають із четвертого поверху до підвалу лікарні. Там вони сидітимуть до ранку. І навряд чи це сприяє їхньому лікуванню.

Працюючі ліфти, вуличне освітлення та сирени – все це одночасно існуючі реальності міста, яке поки що вчиться жити в умовах війни. Я повітряну тривогу ігнорую і засинаю знову. У майбутньому сирена мене, як правило, не будить. Хоча й включається ночами регулярно.

Посттравматичний синдром пасивного учасника бойових дій

Першої ночі в Кременчуці я спав глибоко і без сновидінь, мабуть, сильно втопився за день дороги. А ось усі наступні ночі мене мучили нав'язливі сни. Снилися обстріли або загроза обстрілів, це траплялося один раз за ніч, але щоночі. Найчастіше уві сні я був у Кременчуці, і саме сюди зараз мають прилетіти (або вже летять) реактивні снаряди і мені треба кудись сховатись та сховати людей, які зі мною. Іноді я розумію, що це сон, намагаюся прокинутися і не можу це зробити. Іноколи уві сні я не Кременчуці, а у Сєвєродонецьку. Але теж під обстрілами.

Востаннє такий сон мені наснився у ніч на 23 березня. Снилось, ніби я прокинувся. І в кімнаті зі мною усі, хто жив в нашій квартирі. І я начебто знаю, що російські війська зайняли сусіднє з Кременчуком місто і що зараз розпочнеться обстріл. І що снаряди можуть потрапити до нашої оселі, до нашої квартири на верхньому, дев'ятому поверсі. І я болісно розмірковую, що робити, і як врятуватися самому та врятуватися інших. Прокинувся, але якийсь час продовжую обмірковувати ситуацію, яка була уві сні, шукаю з неї вихід. Нарешті, зусиллям волі проганяю маячню і довго дивлюся на нічні півтіні.

Це був останній такий сон, більше вони до мене не поверталися.

Мабуть, що це був невеликий посттравматичний синдром. Який у США іноді називають «в'єтнамським», а в пострадянських країнах – «афганським». Впевнений, що такий синдром буває не лише у військовослужбовців, але й у мирних громадян, які тривалий час перебували в місцях боїв. І медикам варто мати це на увазі, стикаючись із переселенцями, які виїхали із зони реальних бойових дій.

Втім, інших відхилень психіки, пов'язаних із війною, у мене начебто не було.

Квартирне питання переселенця

До Кременчука ми приїхали увечері 12 березня, наша подорож з Северодонецька тривала 11 годин, і це ми їхали гарним позашляховиком, з досвідченими водіями. Але дуже вже погані дороги на півдні Харківської області. Ми жартували: якщо російська армія сюди зайде, то одразу зазнає поразки, оскільки на цій дорозі в неї ламається вся техніка.

Ми їхали з Надією удвох і в Кременчуці мали приєднатися до Бориса та його однорічної доньки. 11 березня Борис із родиною їхав на своєму автомобілі з Полтави до Кропивницького і дорогою у його дружини почалася кровотеча та її госпіталізували у Кременчуці. Молодій людині потрібна була допомога з догляду за дитиною, для чого терміново знадобилася северодонецька бабуся. А я супроводжував цю бабусю. І після цього цілий місяць прожив у цій родині у Кременчуці.

Поки ми їхали, я намагався знайти для нас квартиру, підключивши до пошуків свого сина. І він навіть знайшов непоганий варіант, але рішення ухвалював Борис. Телефонувати за номером, який я йому переслав, він не став – йому до цього часу вже запропонували квартиру. Не в оренду, а щоб він у ній тимчасово пожив. У цієї квартири була та перевага, що вона поблизу лікарні, де лікувалася його дружина.

Це була двокімнатна квартира на 9-му поверсі 9-поверхового будинку, в хорошому районі. Квартира готувалася до продажу, в ній був свіжий, хоч і простий ремонт, проте практично не було меблів. Точніше, з меблями була кухня, там був обідній стіл, чотири стільці, кухонні столи з мийкою та навісними полицями. Були також вбудовані газова плита та духовка, холодильник та мікрохвильова піч. Посуду майже не було. У поєднаному туалеті з ванною кімнатою були душова кабіна, умивальник та унітаз. У коридорі стояли закрита та відкрита шафи. А дві житлові кімнати були зовсім порожні.

Першу ніч у Кременчуці Борис переночував у раніше незнайомого чоловіка, якого порекомендував родич. Ця ж людина допомогла йому знайти квартиру і дала в користування два матраци і дві ковдри. Ми з собою із Северодонецька привезли комплект постільної білизни, яку поділили. Матраци поклали на підлогу і застелили.

Борис мав машину, вранці ми з'їздили до магазину «Нова лінія» і купили необхідне вже на сьогодні: ще один комплект постільної білизни, набір посуду, тазок для прання, пральний порошок тощо. У наступні дні вже поблизу будинку докуповували інші потрібні господарські товари.

Подібна ситуація з внутрішньо переміщеними особами виникала досить часто: вони знаходили варіант оренди житла, що влаштовує їх за розташуванням, площею, оплатою. Але їх приводять в абсолютно порожню квартиру, в якій треба якось жити. І немає ніякої гарантії, що ця квартира надовго. Тож, навіть якщо є гроші...

Позичені нам матраци були старі, і спати на них було досить жорстко. І ми вирішили спробувати, чи не допоможуть із цим місцеві благодійники. З'ясували, де знаходиться місцевий гуманітарний центр і наступного дня поїхали за адресою Маяковського, 7. В одній із кімнат

першого поверху будівлі був склад речей, які сюди приносили мешканці міста. У центрі мене записали та сфотографували, але допомогти не змогли – матраців у них не було. Дали стару ватну ковдру, яка, втім, теж знадобилася - спасибі людині, яка принесла її до гуманітарного центру.

Проблему спальних місць вирішив Борис, який купив в Інтернет-магазині надувний матрац.

Треба зазначити, що у Кременчуці на Маяковського, 7 діяв пункт тимчасового розміщення громадян. І якщо до гуманітарного центру звертався переселенець, якому не було де переночувати, його тут поселяли. Будівля на Маяковського, 7 – це гуртожитки №4 КрНУ, у ньому працівники соцслужб обладнали 150 місць для ВПО. Які ніколи не були зайняті на 100%. Але я бачив, що там справді мешкали люди, у тому числі з маленькими дітьми.

Але це розміщення тимчасове, зазвичай, термін проживання в таких притулках не перевищує двох днів. І переселенець, що зупинився тут, повинен або знайти собі інше житло, або продовжити свою подорож у пошуках кращого і безпечного життя далі на захід.

Втім, таким тимчасовим житлом була і наша квартира, в якій ми жили в перші дні, нас туди пустили пожити, доки ми не знайдемо і не винайmemo собі житло.

Пошук квартири у Кременчуці я почав із традиційного способу - обдзвонив усі агентства нерухомості міста з проханням допомогти зняти квартиру. В Інтернеті знайшов із десяток таких агенцій, але мені у всіх відмовили. Говорили, що заявок на оренду квартир дуже багато, вони «йдуть» швидко, і їм нема чого мені запропонувати.

Один із ріелторів порекомендував мені Телеграм-канал, у якому спілкувалися люди, які шукають чи пропонують квартири у Кременчуці. Пізніше я сам знайшов вайбер-групу такого ж напрямку. І протягом кількох днів я переговорив з кількома людьми, які бажали здати квартири чи будинки. У середині березня пропозиції оренди двокімнатної квартири розпочиналися від 3 тис. грн. на місяць, що порівняно з довоєнними цінами у Северодонецьку було досить дешево.

Через три тижні я ще раз шукав квартиру таким же чином, але за цей час середня вартість оренди зросла вдвічі. І «двушку» пропонували вже за 7 тисяч. А у червні вартість оренди житла у Кременчуці знову знизилася; тепер, після пошкодження ракетою Кременчуцької ТЕЦ, були сумніви щодо майбутнього опалювального сезону.

Мої пошуки квартири виявилися марними, оскільки Борис домовився з господарем тієї квартири, в яку нас пустили пожити на кілька днів, про те, що ми орендуємо її на тривалий термін. Домовилися про вартість оренди 5 тис. грн на місяць, але з цієї суми господар сам оплачував комунальні послуги.

Щодо гуманітарного центру, то мені довелося туди звернутися ще раз. У нашій квартирі не було пральної машини, і ми користувалися послугами приватної пральні, яка знаходилася на околиці міста, в районі НПЗ. Це було і не надто зручно, і досить не вигідно. І я звернувся до гуманітарного центру з цією проблемою. Вони дозволили кілька разів попрайти у них. У підвалі для людей, що жили у пункті тимчасового перебування, було встановлено три пральні машини. Щоправда, пральний порошок ми приносили свій.

Суб'єктивна оцінка: плюси та мінуси Кременчука

Вранці 13 березня, знайшовши по карті найближчий магазин АТБ, я подався туди за продуктами. Це було перше моє знайомство з містом, до якого приїхали напередодні увечері перед початком комендантської години. Перше, що впало у вічі, це біл-борди. На більшості з них великими літерами та в різних контекстах (російський корабель..., російський танк..., до Росії... тощо) було написано слово, на яке послали російський корабель українські прикордонники на острові Зміїний. За публічне використання цього слова в Україні передбачено адміністративну відповідальність, але в Кременчуці його написали зовсім не хулігани, а київські креативники. Очевидно, для підтримки бойового духу нації.

Суперечку щодо цих плакатів я спостерігав лише один раз, у тролейбусі, за кілька днів. Хлопчик-дошкільник, який за допомогою мами готувався до школи, під час зупинки тролейбусу почав вголос читати написане на такому біл-борді. Мама його швидко зупинила: "Все, все, все, не треба читати". Після чого почала голосно обурюватися літня пасажирка: «Чому навчають дітей!». На захист плакатів висловилося інша жінка, молодша:

- Діти і без плакатів ці слова знають.

Тролейбус поїхав і суперечка припинилася.

Весь час перебування у Кременчуці я постійно порівнював його з довоєнним Северодонецьком. І багато в чому моє місто значно поступалося. Насамперед, у рівні комунальних послуг. Тут я вперше в житті користувався підземним контейнером для збирання твердих побутових відходів, він був поряд із будинком, у якому ми жили. Це грушоподібна ємність великого об'єму, більша частина якої була під землею. Зазвичай заповнювалася вона протягом двох-трьох днів, після чого ТПВ з неї вивантажували. У Северодонецьку ми лише планували закупити подібні контейнери, але завадило запровадження військово-цивільної адміністрації.

В іншому напрямку від нашого будинку було організовано роздільне збирання сміття, на майданчику були встановлені баки для скла, для пластику, для паперу та два баки для змішаних відходів. Люди до цього вже звикли і складали відходи у баки згідно з написами на баках. Мені особисто це було зручно.

У Кременчуці не було старих тролейбусів, усі тролейбуси були нові, низькопідлогові. Здається, що всі одного типу – «Богдани». Тролейбусних маршрутів багато, є навіть маршрути на правий берег Дніпра, у Крюково. Туди не прокладено тролейбусні лінії і там застосовували тролейбуси з автономним ходом. Інтервал руху електротранспорту невеликий. От тільки пенсіонерів у Кременчуці «образили», безкоштовний проїзд для них лише до 15 години.

У Кременчуці дуже доглянуті сквери і мені довелося бачити, як вранці відносно невеликий сквер імені Бабаєва прибирали одразу троє працівників – за кожним із них була закріплена своя територія скверу. Інші добре впорядковані об'єкти, де я побував – це міський сад із штучним озером (репліка харківського парку Горького) та пляжі на Дніпрі.

А ось у чому Кременчук серйозно поступався нашому колишньому Северодонецьку, то це у плануванні міської забудови. Тут вона хаотична, безладна. На відміну від суворої паралельно-перпендикулярної забудови Северодонецька.

Цивільна оборона у Кременчуці

У центрі Кременчука, на відміну від Сєвєродонецька, були бомбосховища. Не підвали житлових будинків, а спеціально обладнані приміщення, де є все передбачене для таких споруд. А містом були розвішані покажчики, як до цих бомбосховищ пройти.

Одне з таких бомбосховищ було неподалік нашого будинку. Щодня після оголошення повітряної тривоги перед вікнами нашої квартири туди йшли люди. Йшли, як належить, із сумками та рюкзаками. У яких, мабуть, були документи, речі та продукти на перший час. Я регулярно спостерігав за цією ходою з вікна кухні.

Проте, з кожним днем людей, які під час «повітряної тривоги йшли до бомбосховища, було менше. І це заслуга тих, хто керував цивільною обороною в Україні.

У перші дні нашого перебування в Кременчуці повітряна тривога оголошувалась рідко, не більше 1–2 рази на добу, і тривала досить довгий час. Потім вона стала оголошуватися все частіше, а тривалість її ставала все меншою. Так, 6 квітня повітряну тривогу у Кременчуці оголошували сім разів, причому двічі вона тривала по 10 хвилин, один раз – 15 хвилин. І у цей вдень я спостерігав, як після спрацьовування сирени, в бомбосховище йшли лише чотири особи. Але цього разу «сховатись» їм не судилося, бо повітряну тривогу скасували і бомбосховище закрили до того, як люди встигли туди дійти.

Бомбосховище знаходилося на території фабрики, браму для доступу людей відчиняли лише під час повітряної тривоги. Мені хотілося сходити і подивитись на бомбосховище, але довго не виходило. То ніч, то якісь справи. Потрапив туди лише наприкінці березня.

Це бомбосховище 3-ї категорії, такі сховища не захистять у разі, наприклад, прямого влучання бомби. Але від ударної хвилі та уламків воно захистить цілком. Ну й від хімічних отруйних речовин та радіації – в СРСР такі сховища будувалися на всіх підприємствах у розпал холодної війни. Яка мала перспективу переростання в гарячу термоядерну.

По суті, це підвал виробничої будівлі, але з масивними несучими колонами. І з масивними металевими захисно-герметичними дверима з штурвалом для герметизації. Як у кіно.

Бомбосховище складалось з чотирьох окремих приміщень: загального великого, невеликих приміщень для людей з дітьми, для людей з тваринами (окреме приміщення) та невеликого окремого приміщення без зазначення призначення. Може, для віп-персон? Втім, всі вони оснащені були однаково: зібрані з дерев'яних пелет лежачки, на яких можна сидіти. А невисока людина могла навіть лежати. Лежачків було багато, бомбосховище розраховано на 200 осіб.

У бомбосховищі були балони з питною водою та разові стаканчики, а також стелаж з акумуляторами та газорозрядними світильниками. Двері в обидві туалетні кімнати були зачинені, і скористатися можна було лише туалетом, який знаходився у дворі фабрики. Но для цього треба було вийти із бомбосховища.

Мотивація людей, які під час повітряної тривоги сходяться сюди з усієї округи, навіть уночі, мені не була зрозуміла. Жодних «солодких плюшок» тут не роздавали, страху обстрілу на обличчях людей, які прийшли сюди, не було. Та й звідки йому взятися, страху, якщо жодного вибуху у Кременчуці поки що не було. Особливо потішили дві молоді жінки, які відразу після того, як прийшли до бомбосховища, вийшли з нього надвір покурити. Чимось схоже на клуб за інтересами, де люди спілкуються?

Задовольнивши свою журналістську цікавість, я вийшов на вулицю - тут кипіло життя, було багато перехожих та машин. Абсолютна більшість людей повітряну тривогу ігнорували. Тим більше, що міський транспорт під час повітряної тривоги продовжував працювати і, як правило, були відчинені невеликі магазинчики, підприємства громадського харчування тощо.

Єдине обмеження, якого в місті дотримувались – магазини під час повітряної тривоги мали припинити роботу та видалити покупців із приміщення. За місяць життя в Кременчуці мені довелося кілька разів чекати, іноді досить довго, коли буде відбій повітряної тривоги, і магазин відчинять. Одного разу повітряна тривога застигла мене в магазині «Сільпо», коли я робив покупки. Усіх покупців, які знаходилися в приміщенні, попросили швидко пройти на каси і оплатити вже відібрані товари, а потім вийти з торговельного центру.

Цей магазин «Сільпо» знаходився в будівлі ТРЦ «Амстор», яка була за 200 метрів від будинку, де ми знімали квартиру. Будівля зовні була дуже схожа на «Амстор» севєродонецький, і я ходив сюди майже щодня. 27 червня кременчуцький ТРЦ «Амстор» був вщент зруйнований крилатою ракетою, яка попала прямо у будівлю. Загинули, мабуть, й ті продавці, з якими я спілкувався, коли робив покупки.

24 березня у Кременчуці посилили режим безпеки. У будинку повісили оголошення про необхідність світломаскування під час повітряної тривоги та під час комендантської години, обіцяли відключити електроенергію в будинках, в яких не дотримуються світломаскування. Вночі після оголошення повітряної тривоги почали вимикати вуличне освітлення. З затримкою у 5-10 хвилин – щоб люди встигли дійти до бомбосховища. Після скасування тривоги вуличне освітлення включали.

Як і в Севєродонецьку, ми підкорялися вимогам про світломаскування і 8 годині світло в кімнатах квартири вимикали. Світло залишалося у коридорі та під витяжкою над кухонною піччю. У цій напівтемряві кожного вечора світився також мій ноутбук, встановлений на кухонному столі.

2 квітня вперше було обстріляно Кременчуцький нафтопереробний завод. Я спав з відчиненими дверима лоджії, але вибухів не чув, про обстріл дізнався з Інтернету. Вийшов на лоджію – над НПЗ піднімалися два великі стовпи чорного диму. Пізніше була інформація, що удару по заводу було завдано літаками.

Люди їдуть з міста, люди приїжджають у місто

У перший же свій день у Кременчуці я сходив на залізничний вокзал та на автостанцію. Мій принцип – у житті завжди треба знати, як і куди можна уїхати. В даному випадку мене цікавила можливість уїхати в Київ, куди на цей час вже повернувся син. Після нетривалої евакуації на Західну Україну.

Розклад руху по залізничному вокзалу спантеличував убогістю: у розкладі були лише два пасажирські та два приміські поїзди. Пасажирські поїзди були до Києва («Столичний» експрес) та до Івано-Франківська (через день). Приміські поїзди - до Полтави та до Знам'янки, по одному рейсу. Вдень ніяких поїздів на вокзал Кременчука не приїжджало, але групка волонтерів з 6 хлопців та дівчат я там бачив – вони мали допомагати переселенцям.

Не порадував й розклад автобусів, практично всі міжміські рейси було скасовані. А перший рейсовий автобус із Кременчука до Києва відправився в рейс лише 18 квітня. А ось кількість автобусів, що відправлялися з майданчика біля «Амстора», була значно більшою і ці автобуси вирушали переважно на Західну Україну і далі за кордон. На автобусах так і було написано, наприклад – Львів (Польща). Попит був саме на цей напрямок - багато жителів Кременчука користувалися ситуацією, щоб виїхати з країни. І навряд чи мали намір повертатися.

Водночас до Кременчука приїжджали внутрішньо переміщені особи з Харківської, Луганської та Донецької областей. У тому числі – з Северодонецька. Багато хто вже встиг влаштуватися на роботу, і ми дізнавалися, що нас обслуговують земляки, купуючи щось у магазині, або перебуваючи у медичному центрі.

На початку квітня Кременчуцька міськрада публікувала такі дані: за день місцевий ЦНАП обробляв в середньому тисячу звернень, з яких лише 100 – мешканців міста. Решта – приїжджих.

Через таку велику кількість людей процедури реєстрації були досить тривалими. 24 березня ми звернулися до управління соцзахисту Крюківської райради (у Кременчуці два райони міста – Автозаводський та Крюківський) для оформлення статусу внутрішньо переміщених осіб і нас записали на прийом на 14 квітня. Щоправда, потім передзвонили та перенесли дату прийому на 29 березня. А довідки переселенців ми отримали 5 квітня. 5 квітня ми on-line записалися на прийом до ЦНАПу для оформлення допомоги ВПО, під час запису дату прийому нам призначили на 11 квітня.

Людей і в управлінні соцзахисту, і в ЦНАПі було дуже багато. У соцзахист дехто приходив з дітьми та речами. Напевно, дехто щойно приїхав. Можливо, декому гостро не вистачало коштів. Наприклад, щоб винайняти житло. І для них таке довге очікування на отримання статусу - це додаткові проблеми.

Проте навіть за такої великої кількості біженців ставлення до них місцевих жителів було переважно позитивне, я жодного разу не чув висловлювань на кшталт «понаїхали». А деякі випадки готовності допомогти з боку пересічних містян просто захоплювали.

Випадок із життя: під час подання заяви про взяття переселенця на облік потрібно було додати копії документів – паспорту, інкоду, свідоцтва про народження дитини. Копії я робив у магазині канцтоварів, схожому на «Канцлер» у Северодонецьку. Копії для чотирьох осіб – досить значний пакет. Але коли я хотів розрахуватись, продавець сказала, що це безкоштовно. І це звичайний підприємець, який заробляє собі на життя зокрема таким копіюванням. Крім того, вона витратилася на тонер, папір. Ніхто її до такої благодійності не спонукав, жодних матеріальних чи моральних бонусів від цього вона не отримувала. Хіба що похвалитися у своєму колі, що допомогла черговим біженцям із Донбасу.

Були в мене й інші подібні випадки. Наприклад, мені надали знижку на стрижку у перукарні. І знижку на прийомі в окуліста у комерційному медичному центрі (де працював переселенець з Северодонецька) . Це не надто впливало на мій фінансовий стан, але все одно було приємно та зворушливо.

І ще, робота ЦНАПу у Кременчуці мене вразила. Це величезне приміщення, де облаштовано близько 40 робочих місць. Співробітники відокремлені від відвідувачів прозорими екранами, на кожному робочому місці є комп'ютер, принтер, сканер. Прийом відбувався виключно за

електронною чергою. Завдяки цьому в ЦНАП приймали в день багато сотень відвідувачів, понад 90% яких – внутрішньо переміщені особи.

Прощання з Кременчуком

Період мого життя у Кременчуці занадто затягнувся. Все, що міг зробити для людей, заради яких приїхав до цього міста, я вже зробив. Надія була цілком щаслива, коли опікувалась дочкою і онукою. Вирішилася ситуація з її мамою, яка хоч і змінила свою квартиру у місті на хату у родичів у селі, але була у безпеці і доглянута. Усе благополучно було у неї було і з фінансами: зарплата за віддалену роботу, пенсія, допомога ВПО.

Правда, умови життя залишали бажати кращого – у маленькій двокімнатній квартирі, практично без меблів, разом зі мною проживали сім людей. Бо на початку квітня із Северодонецька виїхали батьки Бориса, які теж оселились у цій квартирі в Кременчузі. Тож коли я уїхав, їм стало трошки вільніше.

У Києві у мене було де жити. Пустувала велика квартира дочки на Осокорках, оскільки дочка з дітьми виїхала у Болгарію на самому початку війни. Саме там я і планував поселитися на тривалий час. Але спочатку вирішив їхати до сина, квартира якого знаходилась під Києвом. Євген у ній жив один, оскільки його жінка та дочка на початку війни виїхали в Нідерланди. Він працював дистанційно, але думалось, що батько скрасить самотність і допоможе в побутових питаннях.

Була ще одна важлива причина, через яку мені треба було їхати. 24 лютого, у перший день війни, я вирішив для себе нічого не планувати на майбутнє. Бо невідомо, яким це майбутнє буде. І коли це майбутнє настане. Я ставився до ситуації по-філософськи: нехай закінчиться війна, а потім думатимемо, як жити далі.

Але війна затягувалася і мені все важче було залишатися в сплячці очікування. Настав час шукати для себе нове місце в житті, поза Северодонецьком. І столиця, мабуть, для цього підходила найкраще. 11 квітня я поїхав до Києва. Поїхав із найтеплішими почуттями до міста Кременчук та його мешканців, бо це одне з найкращих міст, у яких мені довелося пожити за моє довге життя.

Шок від повоєнного Києва

Їхав я «Столичним експресом» Кременчук-Київ, тоді це був єдиний громадський транспортний засіб, яким можна було доїхати із Кременчука до столиці без пересадок. Розклад його був зручним і, водночас, незручним: він відправлявся близько півночі і приїзжав на пів шосту. Незручність була пов'язана з комендантською годиною, яка тривала у Кременчузі з 22 до 6 ранку у Києві. Тож на вокзал прийшлося їхати за 2 години до поїзда, чекати години у залі очікування і ще годину у бомбосховищі, оскільки була оголошена повітряна тривога. Бомбосховище було поруч з вокзалом, і це було теж бомбосховище, а не підвальне приміщення. І в ньому навіть чергувала співробітниця підприємства, якому бомбосховище належало.

Через повітряну тривогу поїзд відправився з запізненням на годину. Він складався з двох вагонів другого класу (місця для сидіння) та двох купейних вагонів. Купейні – це старі, але реконструйовані вагони, зі склопакетами, м'якими диванами та вакуумними туалетами. Один із

вакуумних туалетів в моєму вагоні до ранку вийшов з ладу, що, втім, не створило проблем. Оскільки у вагоні було зайнято менше половини місць, і жодна верхня полиця не була зайнята.

Це була перша з 6 березня ніч, коли я спав не на підлозі.

Поїзд запізнився із прибуттям до Києва більш, ніж на годину, що було добре - комендантська година вже закінчилася. Тож я вирішив вийти на зупиночному пункті Видубичі-Трипільське. Раніше я багато разів проїжджав транзитом через Видубичі, і пам'ятав, як багато маршрутів громадського транспорту тут проходить. Та за інформацією гугл-карту – у тому числі на Теремки.

Але це моє рішення було хибним. В першій половині квітня Київ мав всі ознаки прифронтового міста. Багато киян виїхали й вулиці були безлюдними. Громадського транспорту майже не було, метро нещодавно запустили, але за особливим графіком.

Першою несподіванкою для мене було те, що єдиний підземний перехід від перону зупинки Видубичі-Трипільське виявився залитим водою. Довелося переходити залізницю якоюсь пішохідною стежкою. Потім виявилось, що автостанція Видубичі не працює і що не працює жоден кіоск чи павільйон, яких раніше тут було багато і де можна було перекусити. Гірше, не в підземних переходах, ні на зупинках транспорту не було людей. НЕ було там і автобусів. Зрештою, вхід до метро з підземного переходу, яким я неодноразово користувався в минулому, виявився закритим. Перехожі пояснили, що вхід у метро тепер біля пункту зупинки міської електрички. Довелося повертатись. Таким чином, з досить важкою сумкою, я «находив» по сходах та переходах Видубичей не менше кілометра.

На вході в метро вартували троє поліцейських з автоматами, серед яких була й жінка. Один з поліцейських подивився мій паспорт, але сумку перевіряти не став. Чергова перед ескалаторами пояснила, що проїзд на метро поки що безкоштовний.

Виявилось, що у другу декаду квітня поїздка у київському метро була досить клопіткою і... не швидкою справою. На станцію я опустився о 7:28, а перший поїзд мав вирушити у бік станції «Палац спорту» о 8:01. Диспетчер через гучний зв'язок кілька разів зверталася до пасажирів з проханням не штовхатися, оскільки за 20 хвилин після першого буде другий поїзд. Це дивувало, оскільки людей на станції було мало.

Однак за кілька хвилин до восьмої на станцію прибув поїзд метро з лівого берега, щільно набитий людьми. Практично всі вони перейшли на протилежний бік перону, куди за кілька хвилин було подано порожній потяг. Я взяв участь у його штурмі, що виявилось для мене частково успішним. Позитив був у тому, що я зумів увійти до вагону. Негатив – важку сумку довелося тримати лівою рукою у висячому положенні до самого прибуття на станцію «Палац спорту». Оскільки поворухнутися не було жодної можливості.

Перехід на станцію «Площа Толстого» був звичайним, а подальший шлях знову дивним. На платформі, з якою згідно з вказівниками мав вирушати поїзд на Теремки, стояв поїзд, який потім поїхав в протилежну сторону - у бік Контрактової площі. На іншій платформі висів розклад з часом відправлення поїздів на Теремки. Чекати на нього мені довелося ще півгодини. Але цей поїзд проїхав лише одну зупинку до станції «Олімпійський стадіон», де пасажирам запропонували вийти. До іншої платформи цієї станції через 10 хвилин подали інший потяг, яким я доїхав до метро «Теремки».

Ще один неприємний сюрприз чекав мене на Теремках - вихід на парний бік проспекту Глушкова було перекрито. А мій автобус на Гатне мав зупинятися саме там, на парній стороні. Щоб перейти проспект, треба було дійти по пішохідного переходу в районі Одеського ринку і повернувся протилежною стороною проспекту назад, до зупинки. А це ще приблизно 800 метрів. Абсолютно всі торгові павільйони та намети тут також були зачинені, перекусити та випити води було ніде.

В Інтернеті перевізники обіцяли, що 12 квітня буде їздити автобус маршруту 365 на Гатне, але ніяких міських чи приміських маршруток я не бачив. Тож довелося добиратися до Мегамаркету в Чабанах міжміським автобусом, а від Мегамаркету до дому мене довів син своїм автомобілем.

Враження від Києва, отримане 12 квітня, було досить важким.

Тепер я киянин

В Гатному я прожив трохи більше місяця, і один-два рази на тиждень ходив у Київ. Саме ходив, бо до метро Теремки йти було кілометри чотири. В одну сторону. Ходити корисно для здоров'я і, крім того, у цьому випадку не приходилось довго спілкуватися з військовим на блокпосту, який був на Одеському шосе біля «Нової лінії». Які перевіряли документи у пасажирів, що в'їжджали до Києва автобусами. Один раз мені довелося хвилин п'ять розповідати пильному військовому, коли і чому я уїхав із Северодонецька, де працював раніше, до пенсії, чи допитувався СБУ, чи не був часом у Росії чи Білорусі тощо. І відчувати на собі роздратовані погляди інших пасажирів автобусу, який мене ці п'ять хвилин чекав.

Через деякий час я оформив в Дарницькому управлінні соцзахисту нову довідку ВПЛ, в якій була указана адреса квартири дочки. Після цього показував на цьому блокпосту виключно електронний документ в Дії, в ньому була зазначена київська адреса. І питань до мене більше не було, усе таки на диверсанта я не дуже схожий. Але я продовжував, як правило, ходити пішки.

За місяць, який я прожив у Гатному, жорсткість контролю на в'їзді у Київ поступово зменшувалася: спочатку військові перестали перевіряти автомобілі, які їхали від Мегамаркету в сторону Гатного та Вишневого, а потім зовсім пішли з цього блокпосту, з пішохідного мосту через Одеську трасу від Мегамаркета в Чабани прибрали ящики з пляшками з запальної рідиною, поліцейські перестали перевіряти документи на вході в метро Теремки. Кілометрові черги на в'їзді у Київ зі сторони Чабанів скоротилися до кількох сотень метрів.

Із середини квітня кияни, які виїхали з міста у березні, під час бойових дій навколо міста, почали поступово повертатися додому. Ігноруючи заклики Віталія Кличка не робити цього. З кожним днем людей у Києві ставало дедалі більше і водночас почалося покращення руху громадського транспорту. З кожним моїм походом у місто на вулиці біля метро Теремки становилося все більш багатолюдно, відкрилися чисельні палатки, магазини, аптеки, циркульні тощо. Поїзди метро по зеленій лінії стали їздити звичайним маршрутом і із звичайним інтервалом.

У травні я оформив в Ощадбанку карту киянина. І став фактично киянином. І усе начебто непогано – я живу з дочкою і онуками, власна кімната у великій квартирі у хорошому районі столиці. Але далеко на сході є моє рідне місто – Северодонецьк. Там майже не лишилося близьких

мені людей – лише покинуті тепер могили моїх батьків, дружини, чисельних родичів. Спогади, плани, надії. Усе моє життя.

Побачити Сєверодонецьк і ... повернутись

На війну до Сєверодонецька

Прокинувся на світанку від почуття гострої тривоги. Прислухався, що не так? Вже близько п'ятої, світає. Під Києвом цілком безпечно – ні вибухів, ні пострілів. Втім, безпечно тут так само, як і в будь-якій іншій точці України - окрім території, на яких точаться бої.

Найжорстокіші бої точилися у Сєверодонецьку. Який далеко. І де лишилася моя квартира, відремонтована торік. Ортопедичне крісло перед комп'ютером у кабінеті, великий диван перед смарт-телевізором у кімнаті, ліжка з ортопедичним матрацом у спальні, зручна кухня. Багато великих і маленьких речей, що роблять життя зручним і комфортним.

З перспективою втрати цієї квартири та цього комфортного життя я давно змирився. Спершу, коли 5 березня в неї влетів уламок снаряду. Потім, коли 12 березня уїжджав із Сєверодонецька. Тривожитися з приводу цієї втрати я б вже не став.

Намагаюся зрозуміти, що не так?

Скоріше, це страх того, що тепер не вдасться влаштуватися в житті, знайти в ньому своє нове місце. Тим більше, що 12 березня я поїхав із міста без документів. З собою були лише внутрішній та закордонний паспорти. І гроші. Які дозволяли не думати, де взяти шматок хліба. І не бідувати в чужих краях. Але скільки триватиме це «не бідувати»? Чим займатися далеко від рідного дому? І чи не буде перешкодою для того, щоб шукати нове місце у житті, відсутність документів про освіту та трудової книжки?

Як так вийшло? Виїжджав я не зі свого будинку і в авральному режимі. Рішення про від'їзд було ухвалено напередодні увечері. І вранці у день від'їзду був сильний обстріл. Йти за документами було далеко і... боязко. Та й думалося, що скоро повернуся. Поміняю у квартирі вікна та балконну раму, замурую дірку в стіні, пробиту уламком. І житиму, як раніше. Але вийшло не так. Вийшло, що, можливо, не повернуся ніколи. Або дуже не скоро. І треба якось влаштуватися в новому житті далеко від власного будинку. А як влаштуватися, якщо червоний шкіряний конверт, у який багато років тому були складені всі особисті документи, залишився за 800 кілометрів від місця, де я тепер живу?

Крім того, у Сєверодонецьку залишилися документи на дві квартири, які я придбав ще до того, як в Україні з'явився реєстр нерухомості. І якщо трапиться тепер щось із цими квартирами, довести право власності на них і отримати якусь компенсацію без цих документів не вдасться.

О 7 ранку я вже знав, що їду до Сєверодонецька. А оскільки військова ситуація на Луганщині погіршувалась з кожним днем, то їхати треба було у той же день, 1 травня.

Було трохи страшно. Адже Сєверодонецьк сьогодні - одна з найгарячіших точок третього місяця війни. Тут щоденні обстріли і практично щодня до лікарні привозять людей із осколковими пораненнями. З іншого боку, я був впевнений, що пов'язані з обстрілами страхи сильно перебільшені: за два місяці війни у Сєверодонецьку від них загинуло 35 жителів. Три сотих відсотка від довоєнної чисельності населення. Та й гинули люди переважно у перші два тижні березня, коли ще не навчилися основним заходам безпеки при житті на лінії фронту.

У мене вже був невеликий досвід перебування під обстрілами і я точно знаю, що страшно при цьому може бути, але я цей страх переживу. Паніки особисто в мене не буде.

Більше турбувало інше. Війна – це зовсім інший спосіб життя. Це коли у квартирі, в яку ти їдеш, швидше за все немає електрики, води та газу. А може статися, що сама квартира виявиться зруйнованою чи згорілою. І тоді доведеться шукати собі якогось іншого притулку, де можна провести ніч. І день. Можливо, що не один день. Якщо не вдасться виїхати. Всі рідні та знайомі з міста поїхали і йти нема до кого. До того ж, магазини не працюють і купити їжу не вдасться. І біда, якщо з собою не взяв продуктів хоча б на день. І воду. Та й щоб виїхати з міста, потрібно заздалегідь знати, на чому, звідки і коли. Адже транспортного сполучення у звичному значенні цього слова там також немає. І із зв'язком можуть бути проблеми.

Люди, які жили у місті на лінії фронту, до всіх цих особливостей звикли. А хто туди приїжджає?

Втім, виїхати - це навіть простіше, ніж в'їхати. Я уважно стежив за життям міста «здалеку». І знав, що із Северодонецька від «Дитячого світу» щодня відправляються комерційні рейси до Дніпра. Є можливість евакуюватися й безкоштовно, евакуаційними рейсами. А ось приїхати до Северодонецька – завдання менш тривіальне. Особливо якщо немає бажання залишатися в місті на нічліг. І хочеш виїхати у день приїзду.

Я почав шукати перевізника, який би відвіз мене до Северодонецька. Почав із знайомих, про яких знав, що вони возять до міста гуманітарні вантажі. Спроба виявилася успішною, вже за кілька годин мені запропонували бути до обіду наступного дня у Дніпрі. Їхати пропонували у вантажівці, в яку з ранку буде завантажено гуманітарку. Виїзд після обіду. Дорогою машина зупиниться на ніч у Слов'янську. Звідки, одразу після закінчення комендантської години, виїде до Северодонецька. І того ж дня, після обіду, має їхати у зворотний бік.

Перевезти мене цією машиною обіцяли в обидві сторони, в Северодонецьк і з Северодонецька.

Увечері 1 травня я поїхав поїздом до Дніпра. З собою взяв лише барсетку із внутрішнім паспортом, телефоном та грошима. В іншому розраховував на майно, яке залишилося у моїй квартирі у Северодонецьку.

Чи можна чесно заробити на війні?

Для більшості жителів міста, в яке прийшла війна, вона означає втрату майна та грошей. Іноді дуже значні втрати. Для невеликої частини людей це час, коли можна заробити. Я зараз не про кримінал, не про мародерів, здирників та корупціонерів, які розкрадають державні ресурси та гуманітарку. Я про людей, які за умов війни надають платні послуги іншим людям. Вони своїми машинами вивозять людей із зони бойових дій, привозять туди передачі (продукти, ліки, речі), вивозять із квартир та підприємств особисті речі та товари. При цьому вони ризикують своїм життям та своїм майном (автомобілями), а їхні послуги справді дуже потрібні. Дивно чути нарікання на те, що за це беруть гроші, або що ці послуги надто дорогі.

Моїми перевізниками були якраз такі заповзятливі люди. Чоловік, якого звали Сергій (всі імена змінено), та його дорослий син. До Северодонецька з Дніпра вони везли гуманітарну

допомогу відомій благодійній організації. Транспорт, це вантажівка Ман з металевим фургоном. Гуманітарку вони завантажували у Дніпрі, на лівому березі, вивантажували у Сєвєродонецьку. І керування автомобілем, і навантаження-вивантаження, це все вони робили самі. Безкоштовно. У цьому плані вони є справжніми волонтерами. Щоправда, паливом їх забезпечували.

Заробляв Сергій тим, що разом із вантажем віз до Сєвєродонецька передачі: продукти харчування, ліки, якісь предмети. На цей раз, наприклад, він віз, у тому числі, автомобільний акумулятор. Передачі він розвозив містом. Крім того, назад у Дніпро він гнав не порожню машину, а завантажував її речами, технікою та меблями із квартир на замовлення їхніх власників. Які платили за цю послугу. Ось тільки навантаження вони здійснювали знову удвох. І потім - за кермо. Фізично важка робота. І небезпечна. По дорозі син Сергія показав мені пошкоджену під час обстрілу вантажівку їхніх партнерів, яка стояла на дорозі вже кілька днів.

Щодо вартості послуги з вивезення майна, то з Сергієм ми про це не говорили. А по інформації знайомих, які такою послугою користувалися, вона була і 300 доларів, і 40 тисяч гривень. Це залежить від кількості речей, місця знаходження тощо.

Із Сергієм я зустрівся у Дніпрі близько 11 ранку 2 травня. Як це зазвичай буває, вчора я домовлявся з однією людиною, а перевізником була інша людина. І інформація другої суттєво відрізнялася від того, що казав перший. виявилось, що їхати треба не в кабіні машини, а у фургоні, сидячи на гуманітарних товарах. Що для моїх хребетних гриж було проблемним. Та й поїздка в закритому металевому фургоні територією, де була ймовірність потрапити під обстріл, здавалася не дуже безпечним заходом.

Крім того, у Слов'янську перевізники (батько та син) збиралися ночувати в кабіні машини, а мені ще треба було знайти місце для ночівлі.

Я так довго ставив із цього приводу питання, що перевізник із кимось переговорив і запропонував мені їхати до Сєвєродонецька наступного дня вже іншою машиною. Теж безкоштовно, але на легковик, водій якого також їхав до Сєвєродонецька. Про мету його поїздки я не питав, але з розмов можна було зрозуміти, що він збирався вивести когось із Сєвєродонецька до Дніпра. Вартість такої евакуації (за машину) становила від 10 тис. грн.

Це був дорогий позашляховик, а за кермом сидів вмілий водій. Виїхали ми від вокзалу Дніпра о 5-й ранку і вже о 9-й у районі Соледару наздогнали вантажівку Сергія. Тут мене пересадили в кабіну вантажної машини, і приблизно об 11 ранку 3 травня я приїхав до Сєвєродонецька.

Готель для людських душ, що загубилися

Як з'ясувалося, Сергій мав вести не лише мене, а ще двох пасажирів. Це була літня подружня пара з Лисичанська, Олександр та Ірина. Олександр за фахом шофер, працював у тому числі на міських автобусних маршрутах у Москві. Останні роки розвозив питну воду, що розливалася одним із малих підприємств Сєвєродонецька. Зрозуміло, що підприємство наразі не працювало.

Його дружина перенесла рік тому інсульт, але майже відновилася. Залишилися трохи невиразна мова та утруднена хода. Вона пенсіонерка.

Минуло менше місяця, як вони виїхали з Лисичанська. Виїхали через те, що у Олександра з'явилася робота. Його підприємство зайнялося вивозом свого майна із Севєродонецька на Західну Україну. А потім почала надавати аналогічну послугу одній із мереж магазинів будівельних матеріалів. Але старенька вантажівка довго такого навантаження не витримала і тепер стояла зламана в одному з містечок Львівщини. Сім'я проживала певний час у орендованій квартирі у маленькому містечку на Вінниччині, харчування також не було безкоштовним. А гроші мають властивість закінчуватись. І їм довелося повертатись додому.

Будинок їх знаходився у приватному секторі Лисичанська, на північно-західній його околиці, поблизу берега Сіверського Дінця. Це район заводу «Пролетар», ближче до річки. На вулиці було кілька хат, що належали їхньому сімейству – дочці, сватам. Всі вони поїхали і тепер Олександр та Ірина поверталися з наміром доглядати всі будинки.

Я розповів їм, що у Лисичанську зараз немає водопровідної води та газу (електрика тоді ще була). Але це їх не лякало, оскільки на вулиці є криниця. І без газу обійдуться, бо є грубка та дрова.

Щодо обстрілів, то їм під ними вже довелося побувати. І у 2014 році, і у 2022. У них є льох. А ось грошей у них зовсім немає. Точніше, після того, як вони дісталися автобусом та потягом із Вінницької області до Дніпра, у них залишилося 5 гривень. І обіцянка Сергія довести їх до Лисичанська безкоштовно.

Олександр та Ірина приїхали до Дніпра потягом рано вранці і несподівано для себе зіткнулися з ситуацією, що зал очікування на вокзалі платний. А грошей уже не було. Довелося довго сидіти на лавці перед вокзалом. Там поспілкувалися із волонтерами, які розповіли їм про центр допомоги переселенцям «Допомога Дніпра» на Яворницького, 119-а. При якому був притулок (волонтери чомусь називають такі притулки шелтерами, хоча це слово означає дещо інше), де можна безкоштовно переночувати. Це близько від залізничного вокзалу.

Тепер Сергій та Світлана вирішили цією інформацією скористатися. А оскільки наш від'їзд відкладався на 5 ранку наступного дня і забирати нас мали з однієї адреси, мені не залишилося нічого іншого, як до них приєднатися. Так відбулося моє перше знайомство із гуманітарною мережею міста на Дніпрі.

Цей притулок призначений для людей, які приїхали з гарячих точок. І тут селили не більше, ніж на дві доби. Адміністратор, яка сиділа у крихітному холі на першому поверсі, записала в журнал відомості з наших паспортів і попередила про умови перебування. Двері для входу в будівлю зачинялись о 18:30, під час комендантської години світло в приміщеннях повинно бути вимкнене. Зрозуміло, що спиртне – ні-ні.

Притулок знаходився на п'ятому поверсі будівлі, в якій раніше розташовувався, мабуть, гуртожиток. Керувала тут усім молода та гарненька жінка з досить жорсткою, навіть агресивною манерою поведінки. Напевно, саме така тут і мала працювати. Вона відвела нас в нашу кімнату наприкінці коридору, що йшов вздовж усього поверху. У кімнаті були два односпальні ліжка та дитяче ліжечко, а також кинутий на підлогу матрац. Матрац, до речі, гарний, із незалежними пружинами. І у хорошому стані. Я вибрав для себе його.

На кожному спальному місці був традиційний набір білизни – простирadlo, підковдра, наволочка та рушник. Але це не комплекти постільної білизни, а довільні набори предметів. Мабуть, із тієї білизни, яку приносили до центру мешканці міста. На третьому поверсі будівлі

центру допомоги переселенцям знаходився пункт, де приймали речі від жителів міста та роздавали їх переселенцям.

З інших меблів у кімнаті були лише одна тумбочка та два гачки для одягу, прикріплені до внутрішніх дверей. Двері треба було зачиняти на ключ, який потрібно носити з собою. На необхідності зачиняти двері на ключ волонтерка вказала спеціально.

Далі вона провела нас коридором у протилежний бік, де знаходилась кухня. У кухні був посуд, як для приготування, так і для приймання їжі. Посудом постояльці притулку могли користатися. В наявності були, також, крупи й макаронні вироби, з яких постояльці могли самостійно приготувати собі вечерю. Протягом дня я заглядав на кухню тричі і завжди в ній було багатолюдно, люди готували їжу. Переважно, це були молоді жінки з дітьми. У кухні також були чай і цукор, їх також могли використовувати постояльці. Все це, зрозуміло, безкоштовно. Але їсти в житлових кімнатах було заборонено, для цього поряд з кухнею була окрема кімната - їдальня.

Останні за кухнею двері вели в душ, в якому було три кабінки. Волонтерка розповіла, що гаряча вода є тут увесь час, а в кабінках є миючі засоби. Можна помитися.

Двері навпроти кухні вели до загального туалету, в якому п'ять кабинок із звичайними унітазами. Туалетного паперу, на жаль, у кабінках не було.

Опис притулку слід завершити тим, що світло в коридорі на ніч вимикають. Зовсім. І щоб дістатися туалету, потрібно користуватися ліхтариком, якщо він є. Або висвітлювати собі дорогу телефоном, як це робив я.

Однак повернемося до моїх сусідів по кімнаті. Виявилось, що люди ніколи не користувалися банківськими картками. Їм хтось був винен 600 грн., і вони сподівалися, що ці гроші їм віддадуть. Спочатку вони просили мене, щоб я прийняв ці гроші на мою карту, а їм віддав готівку. Але я переконав їх відкрити власну карту. Тим більше, що відділення «Приватбанку» було близько, а банкомат - на виході з будівлі центру. Олександр карту відкрив, а я допоміг її активувати.

На жаль, гроші боржник їм так і не переказав. І я дав їм 200 грн., щоб вони змогли повечеряти. На ці гроші вони купили собі по пиріжку та продукти додому. Потім, щоправда, ще попили безкоштовний чай із печивом у притулку.

Вранці, по дорозі, коли машина зупинилася на заправці, щоб вистояти півгодинну чергу за 10 літрами солярки (більше не відпускали), я купив моїм попутникам круасани. На сніданок. Вони сховали їх у сумки. На війні для мирних жителів харчування – це не сніданок, обід та вечеря за розкладом. А те, що можна з'їсти за наявності і коли є час.

Люди з підвалів

У місто ми в'їхали вулицею Гагаріна під звуки досить рідкісних артилерійських пострілів. На які перехожі не звертали жодної уваги. Не можна сказати, що людей на вулиці було багато, але вони були. Поки ми їхали від Автомобільної до Донецької, у мене в полі зору завжди були люди.

Втім, порівняно з Лисичанськом, який ми проїхали буквально півгодини тому, северодончани на вулиці поводитись по-іншому. У Лисичанську досить багато людей

прогулювалися, стояли чи сиділи на лавках, спілкувалися. Тим більш, що погода була по-справжньому весняною – теплою та сонячною. У Северодонецьку ж усі перехожі кудись йшли. Не завжди поспішали, але було враження, що усі вони мали мету, з якою вони вийшли на вулицю зі своїх укриттів.

Висадили мене з машини в районі перехрестя Гвардійського проспекту та вулиці Донецької, далі мені залишалося пройти приблизно 1,5 кілометра пішки. У бік самого потерпілого (на той час) від обстрілів району Северодонецька, що знаходився за вулицею Курчатова. Перші півкілометра я пройшов кварталами, що безпечніше, ніж йти проспектом. Практично біля всіх 5-поверхівок, що розташовані вздовж Гвардійського проспекту, біля під'їздів були люди. У деяких випадках вони варили щось на багаттях, здебільшого просто сиділи на лавках. Мабуть, це був северодонецький еквівалент прогулянок.

Від проспекту Космонавтів до вулиці Курчатова вулиця була порожня, людей практично не було. Тільки чоловік, що йшов за мною, від Космонавтів завернув у двір храму та далеко попереду жінка перетнула проспект у сторону Універмагу. Дві особи, які зустрілися на майже кілометр шляху. Не було й транспорту, першу рухому машину я побачив вже на Курчатова.

Кілька військових були лише на перехресті Гвардійського та Курчатова, мною вони не зацікавились. Військової техніки я не бачив зовсім.

Вигляд вулиці Курчатова не надто відрізнявся від того, яким я бачив її востаннє. Ще 9 березня. Слідів пожеж на моєму будинку не було, перед підвалом будинку по Курчатова, 11, як і два місяці тому, стояло кілька людей. Ще двоє розмовляли під аркою.

Підвал, у якому ховалися від обстрілів мешканці мого будинку, знаходиться біля третього під'їзду, біля нього було чимало людей. Не менше 10 осіб – чоловіки, жінки і навіть дитина. Перші снаряди у двір мого будинку прилетіли ще 5 березня, тоді було вибито більшість вікон. З того часу в будинку не було електрики, газу та води, а на вулиці стояли морози. Жити в моєму будинку було неможливо, але люди в ньому жили досі. Схоже, що досить дружно - дві людини варили щось на багатті. На всіх.

Інші підійшли до мене з питаннями. Вони не мають жодних джерел інформації, у більшості не працюють навіть телефони. Вони хочуть знати, що відбувається. Насамперед, навколо Северодонецька. Напевно, вони чекають, що я скажу, що через тиждень все закінчиться. Але я цього не знаю. Кажу їм банальності. Про те, що я у Києві. І що сьогодні поїду туди знову. І люди явно розчаровані моїми відповідями.

Перед своїм під'їздом зустрічаю сусіда, що живе вище за мою квартиру, прошу його пройти зі мною. Він охоче йде, дорогою з гордістю розповідаючи, як вони доглядають під'їзд. Під час будівництва будинку трубу, якою з даху зливається дощова вода, проклали в середині під'їзду, закріпили на ліфтовій шахті. Під час обстрілу цю трубу на рівні другого поверху перебило, і під час дощу вода лилася в під'їзд. «Домова бригада» вивела її поверхом вище через розбите скло на двір.

А щоби до під'їзду не заходили чужі (домофон, зрозуміло, що не працює – не було електрики), вони встановили на вхідних дверях засувки.

Я запропонував сусідові забрати продукти харчування, які залишилися у мене в квартирі, але він узяв лише консерви. Їх було чимало, банок 20. А ось крупи, чай, каву, цукор брати він не став.

Бо, мовляв, є в наявності. Тоді я віддав йому запасний ключ від квартири, запропонувавши зайти, якщо раптом буде ще щось потрібно з харчів.

Зрозуміло, що я мав корисливу мету. Під час так званих зачисток зазвичай перевіряють усі квартири в будинку. І в тих, де немає господарів, банально зламують двері. Після чого доступ до квартири стає відкритим для всіх. Для мародерів, зокрема. Я попросив сусіда відчинити квартиру, якщо буде така зачистка. Виявилось, що я не перший, хто виїхав і звернувся з таким проханням. Ключі від квартир, мешканці яких поїхали, зберігалися у жінки з третього під'їзду.

Востаннє я заходив у свою квартиру 9 березня, тоді частина вікон із двору залишалася цілими. Тепер вони були вибиті усі. Сусід розповів, що справді були ще два прильоти у двір будинку. Одним із снарядів була розбита дитяча гойдалка, яка стояла навпроти моїх вікон. Ось шибки і вилетіли. Все інше у квартирі залишалось цілим.

Зібравши сумку, я вирушив у зворотну дорогу. Знову йшов Гвардійським проспектом, він, як і раніше, був порожній. На середині вулиці я повернув у квартал, і там несподівано виявилось чимало людей. Вони сиділи біля під'їздів, виносили сміття (на майданчику під сміттєвими баками вже було невелике звалище), розмовляли, стоячи на тротуарі. Стояли дві жінки і біля будинку, під'їзди яких виходять на вулицю Космонавтів, там був вхід до підвалу. Навпроти, на проїжджій частині вулиці, була велика вирва глибиною приблизно метр і діаметром два метри. Форма майже ідеально кругла. Ймовірно, це вирва від авіаційної бомби. Через вулицю в будинку по Космонавтів, 4 було обвалення частини торцевої стіни, снаряд там «влетів» у чийсь квартиру.

Я йшов у будинок Надії, в якому прожив перші два тижні війни. Із цього будинку я евакуювався 12 березня. Господарці квартири я обіцяв привести деякі речі з літнього гардеробу. Адже ми виїжджали взимку, а тепер наближалось літо.

У цій квартирі я планував переночувати, якщо раптом сьогодні не вдасться виїхати. З неї всі давно поїхали, і я навіть не знаю, чи вона ціла? І чи я зможу в неї потрапити?

Коли обстріл на радість

На жаль, виїхати з Северодонецька 3 травня мені не вдалося. Я кілька разів дзвонив до Сергія, але вони з сином все ще вантажилися. О шостій вечора я зателефонував йому востаннє, він обіцяв передзвонити. До сьомої я чекав на дзвінок, потім відключив телефон, який вже майже розрядився. У виїзді о сьомій вечора я не бачив жодного сенсу, адже через дві години настане комендантська година. Краще було переночувати у місті та поїхати вранці автобусом.

Далеко не всі з тих 10-15 тисяч северодончан, які залишилися в місті на початку травня, ночували в підвалах. Майже всі мої знайомі (до їхнього виїзду в евакуацію) постійно жили у своїх квартирах і у підвалі не йшли. Якщо в квартирах можна було перебувати. Зрозуміло, що це небезпечніше, ніж жити у підвалі, але ризик зменшиться, якщо керуватись деякими елементарними правилами безпеки. Які швидко засвоюєш під час війни.

Перш за все, не можна перебувати під час обстрілу в кімнатах з вікнами, тому що можна отримати поранення осколками, що влітають в них. Найкраще розміщуватись у приміщенні, відокремленому від інших кімнат квартири капітальними стінами. Були випадки, коли у такому

разі людям траплялося вижити навіть при прямому влучанні снаряда у квартиру. Тож спати на підлозі в коридорі було нормою для сотень мешканців мого міста.

Наші підвали мало пристосовані для життя. І люди, які там перебувають, прирікають себе на край некомфортне існування. У Северодонецьку було кілька добре обладнаних бомбосховищ, але не всі жителі туди допускалися. Так, на території «Азоту» було п'ять обладнаних бомбосховищ другого класу, кожне з яких вміщує по 100 осіб.

На жаль, у будь-якому випадку їх сумарна місткість явно недостатня, щоб вмістити всіх, хто залишився. Що стосується підвалів, то в Северодонецьку був принаймні один випадок загибелі людини, коли снаряд влетів до підвалу, пробивши стіну під перекриттям першого поверху. До того ж, більшість северодончан, які загинули в результаті обстрілів, смерть застигла на вулиці, а не в будинках.

Я не ховався у підвалі у березні, не планував йти туди й зараз. У квартирі, де я ночував, було відносно безпечне місце – крихітний коридорчик перед входними дверима. Відокремлений від зовнішніх стінок ще однією капітальною стінкою. Тут я провів ніч, постелив на підлогу матрац. Зрозуміло, що спав не роздягаючись.

У квартирі не було газу та води, але була електрика. І тут були цілі всі вікна. На самому початку війни їх завбачливо обклеїли скотчем. А після початку обстрілів щільно не закривали. Коли я увійшов до квартири, частина вікон була відкрита, але шибки в них були цілі.

За моїми спостереженнями, станом на 4 травня більш ніж у половині квартир Северодонецька скло у вікнах розбите не було. Спостерігав дивовижні контрасти: обгорілий будинок з прямими влучаннями снарядів у квартири і розташована в 50 метрах така сама панельна 5-поверхівка, в якій цілі практично всі вікна. Комуś пощастило, він повернеться після війни у практично цілу квартиру. А в когось її немає зовсім.

Я прийшов у квартиру на Космонавтів приблизно опівдні, окремі бухи з інтервалом 5 – 10 хвилин тоді тривали. У той час, коли збирав речі, почулося завивання реактивних снарядів, що наближалося. Сховався у коридорчику. Була серія вибухів, один з яких був зовсім недалеко. Виходячи з того, що ударна хвиля відчинила вікно на кухні. Мабуть, це був найближчий вибух за два дні мого перебування у місті. Надвечір інтенсивність стрілянини стала знижуватися, і потім настала майже повна тиша.

Я знав, що в під'їзді, в якому я зупинився, не було жодної квартири, де жили б люди. Спав я не просто один у квартирі, я був один у під'їзді. Усі з нього виїхали. Для цього була особлива причина: 22 березня у дворі перед будинком встановили 3 гаубиці, які 3 дні вели вогонь з цієї позиції. Потім їх прибрали – мабуть до іншого житлового дому. Проте, з'ясувалося, що у другому під'їзді жили двоє чоловіків поважного віку. Коли стрілянина вщухла, один із них лежав на лавці без сорочки. Очевидно, приймав засмагу. Інший сидів на лаві навпроти, вони про щось голосно розмовляли. Як я встиг помітити, підходячи до будинку, обидва підвали були закриті, ці люди, напевно, ночували у своїх квартирах.

Я привіз із собою галетне печиво та воду, цим пообідав і повечеряв. Слухав новини по радіоприймачу, читав детектив, де головна героїня – слідчий Каменська. Світло не включав – заради світломаскування, читав під світлом ліхтаря. Ліг спати рано, коли зовсім стемніло. Перед цим визирнув у вікно, що виходить у двір – у трьох будинках, що видно з квартири, не світилося

жодного вікна. Але за триста метрів яскравий ліхтар горів на балконі 9-поверхівки на Гвардійському проспекті. У майбутньому ця будівля повністю вигоріла.

Тихо було і вночі, особливо гнітюча тиша встановилася після третьої години. Не чути було навіть далеких пострілів. А приблизно о п'ятій пролунали один за одним два потужні далекі вибухи. І знову настала тиша. Мене це дуже турбувало - чи не повторилося те, що сталося у Кременній 17 квітня? Коли колона ЗСУ несподівано для місцевих мешканців пішла із міста, залишивши його безконтрольним? А якщо далекі вибухи – це висаджені в повітря мости, то виїхати з Северодонецька я вже не зможу.

Я зовсім прокинувся і ходив від вікна до вікна, сподіваючись побачити когось і зрозуміти, що відбувається. Але нікого не було видно.

Приблизно о 6:30 гримнула розташована десь недалеко гаубиця. І я зрадів: сьогодні з міста я поїду.

Чому северодончани не реагують на постріли?

Напередодні я припустився помилки, якої в жодному разі не можна було допускати. Збираючи речі у себе на квартирі, я забув взяти зарядний пристрій для телефону. А зв'язок – це одна з основ безпеки у зоні бойових дій. Цьому мене вчили ще влітку 2014 року у Києві на тренінгу для журналістів, які збиралися їхати у зони бойових дій. Підвів мене і телефон: рівень зарядки на ньому був 20%, але за 7 хвилин він розрядився та відключився.

Зв'язок мені був потрібний для того, щоб зателефонувати до поліції. Я знав, що поліцейські у Северодонецьку підвозять людей до місця відправлення евакуаційного автобуса. А до 7-ї ранку артилерійська стрілянина в місті була вже досить інтенсивною, і можна було на допомогу поліціантів розраховувати. На жаль, не судилося. Довелося вирушати в другу мою пішу «прогулянку» містом. Тепер на більшу відстань, ніж учора. Та ще з двома сумками речей.

Вулиця Гагаріна від проспекту Космонавтів до вулиці Донецької була зовсім порожньою, тільки двоє військових стояли на розі Космонавтів та Гагаріна. Втім, і час був ранній, трохи більше за сьому ранку. На вулиці мене наздогнав молодик на велосипеді, з яким ми трохи поговорили. Українською. Молода людина їхати з міста не збиралася, але про евакуаційний автобус щось чула. Проте, його інформація була занадто неточною. І якби я його послушав, то нікуди б не уїхав.

Після перехрестя с Донецькою людей на вулиці побільшало, зустрілася навіть родина з дитиною, яка йшла у напрямку Центрального ринку. Вони були одягнені досить добре та були з речами. Подумалося, що йдуть на евакуацію.

Гарматна стрілянина в цей час стала значно інтенсивнішою та гучнішою. Часом здавалося, що стріляють прямо з двору за будинком, повз який проходиш. Іноді чути свист снарядів, що пролітають вгорі. І я зайшов з вулиці у квартал і пішов тротуаром уздовж під'їздів будинків. Щоб у разі чого встигнути сховатися в під'їзді.

У кварталі людей було більше, ніж на вулиці. Вони чи кудись йшли, явно маючи якусь мету. Або групками сиділи біля входів у свої під'їзди та у свої підвали. Біля одного такого гуртка мене гукнув чоловік, який звернув увагу на розв'язаний шнурок на моїй кросівці. Саме в цей момент

пролунав дуже гучний постріл, на який чоловік не звернув жодної уваги. Це мене остаточно заспокоїло і кількість адреналіну в крові почала приходити до норми. Северодончани за два місяці життя під обстрілами добре навчилися відрізняти вибухи від пострілів. І гуркіт артилерійських пострілів не сприймали як небезпеку. Не варто було це робити й мені.

Напевно, мені пощастило, - за 2,5 години мого ходіння пішки (стояння, сидіння) я не чув жодного прильоту. Тільки декілька разів десь далеко за містом чувся гуркіт розривів реактивних снарядів.

Чому комерційним рейсом до Дніпра виїхали 15 северодончан, а безкоштовним евакуаційним – лише п'ять?

За місяць до моєї поїздки евакуаційний автобус із Северодонецька відправлявся щодня від міського палацу культури о 10 ранку, це місце та час вказувалося в оголошеннях, в яких северодончан закликали їхати.

Мене це дивувало, адже ніде поруч немає укриттів для людей, які чекають на автобус. Потім оголошення із закликом евакуюватися почали супроводжувати інформацією, що маршрути з метою безпеки буде змінено. Де люди дізнавалися, звідки і коли можна поїхати, я не знаю. Ніде не вказувалися телефони, за якими цю інформацію можна було б дізнатися.

Я намагався з'ясувати, звідки і о котрій їде евакуаційний автобус, поки був у Дніпрі - зателефонував до одного з директорів департаментів обласної військово-цивільної адміністрації, чий телефон у мене був записаний. Чинownik порадив підійти раніше до гуманітарного центру на вулиці Федоренко.

Саме туди я й попрямував цього ранку. Це приблизно 2,5 км. На жаль, знайти за адресою Федоренко, 10 гуманітарний центр виявилось не просто навіть мені, корінному северодончанину. Будь-яких покажчиків не було, навіть номер будинку на колишній заводській будівлі був відсутній. А вхід до центру взагалі був зі двору. Я питав дорогу у кількох перехожих, але вони не знали ні як пройти, ні навіть про існування тут гуманітарного центру.

Біля чоловіка на перехресті вулиць Федоренка та Танкістів я не хотів зупинитися, він був досить недоглянутого вигляду: неголений, з скуповдженим волоссям, у м'ятому і явно не чистому одязі не по сезону. І поводився він досить невпевнено, ніби не знав, що йому робити і куди йти. Але саме він показав мені дорогу. Розповів із подробицями, які свідчили, що він чудово знає територію цього колись найсучаснішого заводу Северодонецька. Давно закритого. У чоловіка була інтелігентна манера поведінки та багата на лексику мова. Подумалося, як сильно може війна змінювати зовнішність людини. І як оманлива зовнішність людей під час війни.

Я знайшов гуманітарний центр, але поліцейські, які чергували біля нього, заявили, що евакуація звідси не проводиться. І що мені краще йти до «Дитячого світу» та їхати у Дніпро комерційним рейсом. Волонтер, що знаходився поруч, сказав, що біля ТРК «Джаз» стоять якісь автобуси, які возять людей. І щодо евакуації краще запитати у їхніх водіїв.

Між ТРК «Джаз» та автомагазином справді стояли три автобуси, на яких були написи «Діти». Ось лише водіїв біля них не було. Запитати не було у кого.

Я таки сходив до «Дитячого світу» та бачив, як звідти поїхав автобус на Дніпро. В автобусі було чоловік 15 пасажирів і він поїхав на п'ять хвилин раніше, ніж мав. Зрозуміло, чому - зібралися всі пасажирів, які бронювали місця. Але я через це не встиг.

Знайти телефон цього перевізника в соцмережах було не складно. Коли я повернувся у Київ, то подзвонив йому і дізнався, скільки коштує проїзд із Северодонецька до Дніпра. Це було 1,5 тисячі гривень із особи.

До гуманітарного центру я повернувся після восьмої, тут було вже доволі багато людей – волонтерів. Впевнена в собі й досить доброзичлива дівчина на ім'я Надія запевнила, що вони займаються й евакуацією теж. При мені вона зателефонувала організатору евакуації від Северодонецької військово-цивільної адміністрації і повідомила мені місце і час від'їзду автобуса - після дев'ятої години від тролейбусної зупинки Міський палац культури.

Осанна людям, завдяки яким у северодончан були продукти харчування

До відправлення автобуса залишалася година, а я добряче втопився за годинну «прогулянку» містом із сумками. Крім того, довкола продовжувало бухати і біля старого масивного заводського корпусу, де розміщувався гуманітарний центр, було трохи безпечніше, ніж на відкритому майданчику біля ДК. Я попросив у Надії дозволу посидіти біля їхньої будівлі, а вона запропонувала за цей час зарядити мій телефон. Що було дуже доречно. В дорогу вона дала мені півлітрову пляшечку води та пиріжок.

За 45 хвилин, проведені біля гуманітарного центру, я зміг побачити, як тут розподіляються продукти гуманітарної допомоги. Сюди приходили люди, які представляли групи мешканців будинку, підвалу, сховища. Їм видавали бланк, який вони заповнювали (більшість приносили вже заповнений бланк) і опускали в ящик, що висить перед входом до приміщення. Ці списки потім вносилися до комп'ютера і наступного дня по ньому видавалася певна кількість продуктових наборів. Я бачив, як двоє чоловіків забирали отримані набори в сумках. Але, можливо, їх навіть розвозили волонтери та поліцейські, побачити це мені не довелося.

На жаль, така система не надто добра для людей, які мешкають у нових районах Северодонецька. Від яких до цього центру 3-4 км. Внаслідок цього мешканці мого будинку за два місяці отримали гуманітарну допомогу лише три рази. А мешканці будинку, що знаходиться в районі магазину «Велика Кишеня» - жодного разу.

За роботою гуманітарного центру спостерігали двоє чоловіків, які розмовляли англійською. Про що вони говорили, я не дослухався. Але з огляду на те, що вони заходили до приміщення (стороннім до нього вхід заборонено), вони там перебували на постійній основі.

На вулиці Федоренко знаходився великий гуманітарний центр, який працював під егідою обласної військово-цивільної адміністрації. До нього надходила більша частина гуманітарної допомоги. Але у Северодонецьку він був не один.

Власний гуманітарний центр мала обласна організація «Червоного хреста», він формально був орієнтований на інвалідів та базувалася в приміщенні товариства інвалідів. Підвезення сюди

продуктових наборів, питної води та іншої гуманітарки з Дніпра здійснювали три вантажівки, які по черзі приїжджали до міста щодня. На одній з них я й приїхав у місто.

Роздавали продукти харчування біля будівлі будівельного ліцею, в Церкві Христа Спасителя на вулиці Енергетиків тощо.

Сказати, що у місті зовсім не працювали магазини, було б неправдою. 4 травня я особисто бачив чергу людей біля «Сім'ї» на Танкістів. Тут, до речі, іноді можна було розраховуватись банківською картою. Завозили продукти харчування до Северодонецька приватні підприємці - вони або відкривали для цього свої маленькі магазинчики, або торгували з автомобілів та лотків.

На жаль, мені все одно важко уявити, як можна забезпечити продуктами харчування 15 тисяч жителів міста з повністю зруйнованою інфраструктурою.

Осанна волонтерам із Дніпра

О 9-й ранку я підійшов до місця відправлення евакуаційного рейсу, на нього чекали ще 4 людини.

Дуже літнє подружжя їхало до дітей у Київ. Вони з явною турботою ставились один до одного та до великої білої кішки, яку везли у клітці. Їхні діти додзвонилися до Северодонецької військово-цивільної адміністрації, і про цих пасажирів організатори евакуації знали заздалегідь.

З певною натяжкою можна вважати, що мені місце в автобусі забронювала волонтерка із гуманітарного центру.

Ще один дуже літній чоловік із певними дивацтвами у поведінці прийшов до місця відправлення автобуса пішки з дому, що знаходився біля тролейбусного управління. Прийшов навмання, ні з ким не порадившись і не маючи жодної іншої інформації крім ймовірного місця відправлення. Він не мав нікого в Дніпрі. І взагалі, схоже, нікого ні де не мав. Їхав, не знаючи куди. У нього було кілька сумок, більше схожих на вузлики. Їхати далі з Дніпра до Львова він відмовився, оскільки хотів повернутися додому, коли перестануть стріляти. Поки ж просив волонтерів, щоб його влаштували на роботу у селі.

Останній претендент на евакуацію - молода людина з крихітним рюкзаком і без документів та без телефону. Він каже, що документи та телефон у нього вкрали у перший тиждень війни, коли він сидів у підвалі. Але довідки від поліції про втрату документів він теж не мав. Про рейс він нібито дізнався випадково і одразу вирішив їхати. З Дніпра він поїхав далі до Львова.

Чекали автобуса ми приблизно пів години, він приїхав на пів на десяту. В автобусі були водій і працівник Северодонецької військово-цивільної адміністрації, вони відвезли нас до Лисичанська, до будівлі ДСНС біля центрального ринку. Тут вже зібралися для евакуації жителі Лисичанська, Привілля та Новодружеська. З двох останніх містечок людей доставляли до Лисичанська місцеві волонтери. Наскільки я зрозумів, не безкоштовно. Лисичанська військово-цивільна адміністрація підвозом людей із міст-супутників не займалася. Серед лисичан, що евакуювалися, була літня жінка, яка пересувалася в інвалідному візку, її в автобус внесли і посадили на першому сидінні.

Об 11 годині до будівлі ДСНС під'їхав великий автобус фан-клубу «Металург», у який ми всі, п'ятеро северодончан та 24 лисичани, сіли. Дорогою автобус заїжджав до Бахмута та Слов'янська, де в нього сідали інші евакуйовані. У Дніпро автобус приїхав близько 20 години, практично повний.

Людей під час поїздки супроводжували дві волонтерки віком 30+, які намагалися допомогти пасажирам. У них була достатня кількість питної води і, на жаль, дуже мало продуктів харчування. Мабуть, це єдиний мінус організації, на який, схоже, ніхто не звернув уваги. Люди, які виїжджали від поневірян війни, легко могли витримати 9-годинну поїздку без зупинок у місцях, де можна купити щось поїсти.

Натомість волонтерки постаралися допомогти з організацією проїзду евакуйованих із Дніпра далі вглиб країни. При цьому приблизно третина пасажирів заявила, що залишаються у Дніпрі, і ще приблизно третина прийняла запрошення продовжити дорогу в евакуаційному поїзді до Львова. Поїздка цим поїздом також була безкоштовною. Всім іншим волонтерки розповіли, коли вирушають потяги за напрямками, якими ті збиралися продовжити шлях. Але люди мали самі купувати на поїзди проїзні документи.

Останнє моє знайомство із роботою дніпровських волонтерів відбулося вже на вокзалі у Дніпрі. Тут перед входом стояли кілька хлопців та дівчат, завданням яких було підказати евакуйованим, як вони можуть вирішувати в Дніпрі ті чи інші проблеми. Один із них направив мене до центру допомоги сім'ям ВПО з дітьми, який знаходився в будівлі, розташованій ліворуч від вокзалу, якщо стояти до нього спиною. Приймали тут сім'ї з дітьми та людей похилого віку.

У цей вечір у центрі було багато людей з Попасної.

Під час реєстрації тут потрібно вказати, куди їдеш далі. У центрі була велика зона зі спальними місцями, в яку людину мали влаштувати, якщо її поїзд буде не скоро. В іншій частині приміщення була велика ігрова зона для дітей та місце відпочинку для дорослих. Там же можна було повечеряти: увечері 4 травня це був салат із капусти, вареники з картоплею та кефір. Можна було взяти чай чи каву. Зрозуміло, що це все безкоштовно для людей, які перебували у центрі.

Але найбільше вразила робота молодих волонтерок, які допомагали людям, чиє усталене життя порушила війна. Робили свою роботу ці дівчата з таким завзяттям, з такою повагою до переселенців, що особисто у мене виникла асоціація з обслуговуючим персоналом єгипетських п'ятизіркових готелів.

А ось повечеряти мені тут не довелося - я тільки узяв їжу, як прозвучав потужний вибух, зі стелі посипався пил. І усіх присутніх провели у сховище – підвальне приміщення цієї ж будівлі. Було у цьому щось гомеричне – люди, які уїхали з-під обстрілів на Луганщині, потрапили під обстріл у Дніпрі. Це ракета поцілила в Амурський міст, який знаходився поруч із залізничним вокзалом.

Тож, наступні дві години я провів у цьому підвалі. А потім був поїзд, що віз мене все далі від мого дому та від мого міста.

